

et-Tefsîru'l-Müeyesser Adlı Eserin 'Ulûmu'l-Kur'ân Açısından İncelenmesi*

Abdülhalim Yılmaz

Öz

Konu ve Amaç: Araştırmada genel amaç, Mushaf düzeni korunarak hazırlanan Türkçe meallî Kur'ân formatındaki Arapça eserlerden birisi olan *et-Tefsîru'l-müeyesser* adlı eseri tefsir usûlü açısından incelemektir. Bu minval üzere araştırmada eserin Kur'ân ilimleri ile ilgili muhtevası örneklendirilerek ele alınmıştır. Ayrıca Selefîlik hareketinin öncülerinden olan Suudî Arabistan'daki resmî bir kurum tarafından hazırlanması hasebiyle eserin mezhebî yönünü ortaya koymak da amaçlanmıştır. Bu bakımdan eser tefsir yöntemleri açısından incelenirken bu husus ayrıca değerlendirilmiştir. Çalışmada, eserin hazırlanmasında diğer dillere tercüme edilebilir bir metin oluşturma hedefi bulunduğu eserin kaynaklarının tespiti, tefsir usûlü konularını içermesi nedeniyle eserin mukaddimesinin incelenmesi ve eser üzerine yapılan bir çalışma olması hasebiyle eserin tercümesinin kritize edilmesi gibi konulara da yer verilmiştir.

Yöntem: Eserin tamamı taranarak metodik bakımdan dikkat çeken özelliklerine yer vermeye çalışılmıştır. İhtiyaç duyulan yerlerde tefsir usûlü kaynaklarından istifade edilmiştir. Yine örnek olarak seçilen bazı âyetlerin tefsiri çerçevesinde eserin niteliğini net bir şekilde ortaya koymak için mukayeseli bir şekilde geçmiş tefsirlere atıflar yapılmıştır.

Bulgular: Eserin; rivâyet tefsiri ağırlıklı olduğu, yer yer mezhebî görüşler içerdiği, teorik bilgilere girmeden Kur'ân ilimlerini ihtiva ettiği ve icmâlî tefsir sayılabilecek bir formatta olduğu görülmektedir.

Sonuç: Son tahlilde çeşitli coğrafyalardaki farklı mezhep mensuplarına hitap edecek şekilde hazırlanmış olan incelediğimiz tefsirde âyet manalarının kısa, öz bir şekilde verildiği ancak kaynak bilgilerinin eksik olduğu görülmektedir. Alışlagelmiş mezhebî bilgilerden farklı olan bu hususlar başta olmak üzere muhatabın dikkatini çeken konularda ayrıntılı bilgilere ulaşabilmesi için bilginin kaynağının dipnotlarda belirtilmesi, yapılacak yeni çalışmalarda okuyucu için daha faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, 'Ulûmu'l-Kur'ân, Meâl, Selefîlik, et-Tefsîru'l-müeyesser.

* Bu makale tarafımızca hazırlanan "et-Tefsîru'l-müeyesser Adlı Eserin Tefsir Usûlü Açısından İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kadıköy/İstanbul Müftülüğü, abdulhalimyilmaz@hotmail.com.tr
Preacher, Presidency of Religious Affairs, Muftiate of Kadıköy/Istanbul/Turkey

*This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.*

Yılmaz, Abdülhalim. "et-Tefsîru'l-Müeyesser Adlı Eserin 'Ulûmu'l-Kur'ân Açısından İncelenmesi".
Mutalaa 2/1 (Haziran 2022), 1-27.

ORC ID: orcid.org/0000-0003-1872-9230
ROR ID: ror.org/007x4cq57
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.6759595

Geliş tarihi: 20.04.2022
Kabul tarihi: 01.06.2022

Reviewing the book entitled "at-Tafseer al-Muyassar" from the perspective of Quranic Sciences

Abstract

Subject and Purpose: The general purpose of the research is to examine the work called *at-Tafseer al-Muyassar*, which is one of the Arabic works written in the Qur'anic format with Turkish translation, preserving the Mushaf order, in terms of methodology of tafseer. As such, the content of the work related to the Qur'anic sciences has been exemplified in the research. It is also aimed to reveal the sectarian aspect of the work, since it was prepared by an official institution in Saudi Arabia, one of the pioneers of the Salafism movement. In this respect, this issue was also evaluated while the work was examined in terms of interpretation methods. In the study, subjects such as the determination of the sources of the work, the examination of the introduction of the work since it includes the subjects of the methodology of, and the critique of the translation of the work as it is a study on the work are also included.

Method: Tafseer has been thoroughly scanned. Methodically, it has been tried to include all its remarkable features. Sources of tafseer method have been used where needed. And, in order to clearly reveal the quality emphasized in the interpretation of some verses selected as an example, references were made to previous tafseers in a comparative way.

Results: It is observed that the narration tafseer is dominant in the work, it includes sectarian views from place to place, contains Qur'anic Sciences without giving theoretical knowledge, and it is in a format that can be considered as a concise tafseer.

Conclusions: In the tafseer reviewed, which was prepared to target the readers from different sects in various geographies, the meanings of the verses are given in a concise manner; however, lack of referance information appears to be missing. It will be more beneficial to indicate the source of the information in the footnotes so that the reader can have detailed information on the subjects that attract his/her attention, especially on the subjects that are different from the usual sectarian information.

Keywords: Tafseer, Qur'an Translation, Sciences of Qur'an, Salafism, at-Tafseer al-Muyassar.

Giriş

Yüce Allah yarattığı insanın dünya ve ahiret saadeti için geçmişte pek çok yol gösterici peygamber ve kitap göndermiştir. Gönderdiği bu kitaplardan sonuncusu ve kıyamete kadar hükümleri devam edecek olan, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) gönderilen Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'ın Arap bir topluma inmesine rağmen Arap dilinin derinliği, müteşâbih, mübhem vs. gibi hususiyetler nedeniyle Hz. Peygamber döneminde inen her âyetin tek tek açıklanmasına ihtiyaç duyulmasa da ihtiyaç halinde ve sorulan sorular üzerine Hz. Peygamber âyetlerle ilgili açıklamalar yapmıştır. Sonraları ise Kur'an'ı anlayıp yaşama geçirmek için bazı tefsir faaliyetlerinin yapılmasına ihtiyaç duyulmuş ve bu amaçla pek çok eser kaleme alınmıştır.

Bu makalede, yakın tarihte bir heyet tarafından yazılmış ve araştırıldığı kadarıyla iki ciltlik tercümesi dışında herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamış *et-Tefsîru'l-müyesser* adlı özlü tefsir Kur'an ilimleri açısından incelenecektir. Bu inceleme esnasında eserin mezhebî tefsir içerisinde nerede durduğunun da tespiti yapılmaya çalışılacaktır. Zira bu eser Selefilik hareketinin öncülerinden olan Suûdî Arabistan devletinin İslâm, Davet ve İrşâd Bakanlığı yönetimindeki bir kurum tarafından hazırlanmış ve Bakanlık onayıyla günümüzde Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevide başta olmak üzere Mekke ve Medine'de kitap raflarında çokça bulunmaktadır. Dolayısıyla araştırmada bu hususun da ele alınması gerekmektedir. Bütün bu saiklerle eser taranacak, eserin metodik olarak dikkat çeken özelliklerine yer verilecektir. Yine eserin tefsir usûlü açısından incelenmesinin yanı sıra, örnek olarak seçilen bazı âyetlerin tefsirinin nasıl yapıldığı irdelenirken eserdeki

et-Tefsîru'l-Müyesser Adlı Eserin 'Ulûmu'l-Kur'ân Açısından İncelenmesi

yaklaşımın net bir şekilde anlaşılabilmesi için mukayeseli olarak klasik tefsir kaynaklarına müracaat edilecektir.

İncelememizde başta 'Ulûmu'l-Kur'ân eserleri olmak üzere bazı lügat, hadis ve tefsir kaynaklarının yanı sıra meâllerden ve bu çalışmada incelenen esere etki etmesi hasebiyle İbn Teymiyye'nin görüşlerinin yer aldığı bazı kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bu çalışma, aynı isimle kaleme aldığımız tezdeki önemli başlık ve açıklamalardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Eserin Telif Edilmesi, Amacı ve Kaynakları

et-Tefsîru'l-müyesser'i telif eden kurum, Suudî Arabistan'ın Medine şehrinde 1984 yılında Melik Fehd b. Abdilaziz tarafından kurulan Melik Fehd Mushaf-ı Şerif Basım-Yayım Kurumu'dur.¹ Bu kurum İslam Davet ve İrşâd Bakanlığı'na bağlıdır ve genel müdürlüğünü bakan yürütmektedir.² Kurumun amacı, dünya genelindeki Müslümanların Mushaf-ı Şerif'e, kendi dillerinde Kur'ân-ı Kerîm meâline ve Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sağlayacak alet ilimlerine artan ihtiyaçlarının giderilmesidir.³ *et-Tefsîru'l-müyesser*'in yanı sıra Kur'ân ilimlerine dair aynı kurum tarafından telif edilen farklı kitaplar da bulunmaktadır.

Kurumun mobil cihazlar için hazırladığı "Kur'ân" uygulamasındaki⁴ âyet açıklamalarında da *et-Tefsîru'l-müyesser* adlı eserin yalnızca Arapça'sı bulunmaktadır.

1.1. Eserin Mukaddimesi

Tahlili yapılan eserin yedi sayfalık bir mukaddimesi bulunmaktadır. Burada; Kur'ân'ın hidâyet rehberi oluşu, Kur'ân'a karşı tavrına göre İslam ümmetinin yüceleceği ya da zelil hale geleceği, Arapların kendi dillerinde indirilmesi hasebiyle Kur'ân'ı en iyi anlayan insanlar oluşundan dolayı onların Kur'ân ile en iyi amel eden insanlar olması gerektiği ve Kur'ân'ın Allah Teâla tarafından korunacağı gibi hususlara değinilmiştir.

Mukaddimede ayrıca tefsir tarihine dair bazı açıklamalar da yapılmıştır. Bu minvalde, ortaya çıkan rivâyet tefsirlerinden ve arasında bidate kapı aralayanların da bulunduğu dirâyet tefsirlerinden bahsedilmiştir. Bu çerçevede belli başlı rivâyet tefsiri örneklerine yer verilerek⁵ Kur'ân'ın doğru anlamlarından uzaklaşılmasındaki sebepler zikredilmiş⁶ ve tahlil edilen eserin yazılış gerekçesi belirtilerek selef-i sâlihînin kullandığı tefsir usûlüyle eserin kaleme alındığına dikkat çekilmiştir.⁷

Mukaddimede son olarak, eserin incelemeye esas alınan 6. baskısından önceki baskılarında Hz. Peygamber'e yönelik hitapların hepsinin "Ey Muhammed!" şeklinde yer aldığı, sonraki baskılarda ise bu hitabın bulunduğu yere göre bazen "Ey Nebî" bazen de "Ey Resûl" şeklinde ifade edildiği açıklanmıştır. Yine Kur'ân lafzının iki manaya delalet ettiği durumlarda tercih yapmaksızın her iki mananın da verildiği, siyâk ve sibâkiyla

¹ <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc/ameen-speech/> (erişim: 16.04.2022)

² <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc/kfq-structure/> (erişim: 16.04.2022)

³ <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc/ameen-speech/> (erişim: 16.04.2022)

⁴ Android için indirme linki: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.kfgqpc.mmn> (erişim: 16.04.2022)

⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser* (Medine: Melik Fehd li tabâ'ati'l-mushafi'ş-şerîf, 2019), v.

⁶ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, z.

⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, h.

anlaşılabilen âyet manalarının onlarla birlikte ele alındığı, manada i'râba dikkat edildiği ve kıraat imamı Asım'ın Hafs rivâyetinin esas alındığı belirtilmektedir.⁸

1.2. Eserin Yazılış Gerekçesi, Türü ve Üslûbu

Mukaddimesinde değinildiği üzere eserin yazılış gerekçesi, selef-i sâlihîn metodu ile doğru tefsir usûlü izlenerek sözü edilen kurum tarafından yapılacak Kur'ân tercüme için temel bir tefsir metni ortaya koymaktır.

Eserin Arapça isimlendirilmesinde *et-Tefsîru'l-müeyesser* ifadesi kullanılmaktadır. Eserin Türkçe tercümesindeki ismi ise "*Tefsîru'l-Müeyesser: Kur'ân-ı Kerim Meâl Tefsiri*"dir. Eserin türüne işaret edilmek üzere söz konusu isimlendirmenin ikinci kısmında "Meâl Tefsiri" ifadesi kullanılmaktadır. Bu bakımdan burada eserin türünü tespit etmek adına evvela "terceme" ve "tefsir" kelimelerinin manalarına kısaca değinmek gerekmektedir. Lügatte pek çok manası bulunan "terceme"⁹ kelimesi aynı ya da farklı dilde olsun farketmeksizin mutlak olarak "beyân etmek" manasına gelmektedir. Halk dilinde ise terceme "bir sözü, sahip olduğu dilden başka bir dile nakletmek" demektir. Bu manasına göre asıl metindeki her anlamın değil bir anlamın nakledilmesi yeterlidir. Lafzî terceme, asıl metnin nazım ve tertibinin korunarak aktarılma çabasıdır ki her dilin söz dizimi aynı olmadığı için özellikle edebî metinlerde mananın aktarımında ciddi eksiklikler olacaktır. Tefsîrî terceme, nazım ve tertibin düzenine mutabakat aranmaksızın ilgili metnin anlamının ve metin sahibinin maksadının ifade edilmesidir.¹⁰ Kur'ân'ın okunan her harfine sevap olduğuna dair nebevî müjdeden¹¹ anlaşılacağı üzere Kur'ân'ın her harfinin anlamı ya da Kur'ân'ın anlamlarına katkısı olacaktır. Dolayısıyla her iki terceme çeşidinde de bu açıdan eksiklikler olacaktır. Kur'ân cümlelerinin çeşitli edebî sanatlar, çeşitli terim ile tarihî şahıs ve mekân isimleri barındırması gibi sebeplerle her iki türde olsa da Kur'ân'ın lafzî tercümesinde, tefsîrî tercümesine göre daha çok noksanın bulunması kaçınılmazdır. Kur'ân'ın tercümesindeki noksanlığın kaçınılmaz oluşuna dair Muhammed Hamdi Yazır'ın "Kur'ân'ı hakkıyla tercüme etmenin mümkün olmaması tabiidir; ancak bu bir meâl olacaktır." sözü de Kur'ân'ın tam bir tercümesinin yapılamayacağını göstermektedir. Kaldı ki tercemenin Türkçe Kur'ân anlamına gelmediğine işaretlerle, Kur'ân'ın anlamlarının noksanı ile ifadesi anlamında meâl isminin kullanılması da Kur'ân tercümesinin imkânı ile ilgili görüşlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹² Tefsir ise Kur'ân-ı Kerim'in yüce Allah'ın muradına delaletini beşer gücü nispetince araştıran ilimdir.¹³ Terceme ve tefsir, ikisi de her ne kadar "beyan" manasını içerse de aralarında bazı farklar vardır. Örneğin terceme asıl metinden farklı konulara değinmezken tefsir, muhtelif konulara mutlaka değinmektedir ki incelediğimiz eserde de durum böyledir. Mesela *Sahîhayn*'dan¹⁴ aktarılan

⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, y, k.

⁹ "Terceme"nin farklı lûgat manaları için bk. Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muḥîṭ*, thk. Mektebetu tahkîki't-turâs fi müesseseti'r-risâle (Beyrût: Müessesetu'r-risâle li't-ṭabâ'ati ve'neşri ve't-tevzi'i, 2005), 1082; Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru sadr, 1414), 12/229..

¹⁰ Muhammed Abdulazîm Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'Arabîy, 1995), 2/90-92.

¹¹ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ b. Mûsâ b. Dahhâk et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebir*, thk. Beşşâr 'Avâd (Beyrût: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998), "Ebvâbu fezâilü'l-Kur'ân", 15 (No.2910).

¹² Mustafa Öztürk, "Meâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/206.

¹³ Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/3.

¹⁴ Sahîhayn, iki sahih anlamına gelmektedir. Alimlerin ittifak ettiği üzere Buhârî ve Müslim'in (ö. 261/875) derledikleri en sahih hadisleri barındıran el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahih'leri için bu tabir kullanılır. (Ebü

et-Tefsîru'l-Müyesser Adlı Eserin 'Ulûmu'l-Kur'ân Açısından İncelenmesi

rivâyetlerle yapılan rivâyet tefsiri,¹⁵ Yûsuf Peygamberin çocukken gördüğü rüyadan bahsedilen âyetin açıklamasında o rüyanın tabirinin belirtilmesi¹⁶ ve Dâvûd Peygamber kıssasının aktarılması vesilesiyle Kur'ân muhataplarına verilen mesajın yani kıssadan hissenin ne olduğunun ifade edilmesi gibi misaller bunu göstermektedir.¹⁷ Diğer taraftan tercüme edilecek metnin muhtemel her manasının verilmesi, onun tercüme değil de tefsir adı almasına sebep olmaktadır. Kur'ân metninde çeşitli terimlerin bulunması da tam bir terceme sayılmasını engelleyen etkenlerden birisi olarak görülebilir. Dolayısıyla incelenmekte olan eserin türünün tefsir olduğu söylenebilir. Ayrıca eserde tahlili tefsirlerde karşımıza çıkan pek çok ayrıntıya fazla değinilmediği, âyetlerdeki genel manaya odaklanıldığı ve âyetlerdeki ilahi mesajın okuyucuya anlaşılır bir şekilde ulaştırılması hedeflendiği için bunun bir icmâli tefsir olduğu kanaati oluşmaktadır.¹⁸

Eserin metoduyla ilgili bazı hususlar mukaddimesinde belirtilmiştir. Burada eserin selefi sâlihîn akidesine göre tefsir edildiği, açıklamalarda fazlalıklardan kaçınılarak manaların az ve öz bir şekilde ifade edildiği, sahih rivâyetlere yer verilmesine dikkat edildiği vb. hususlardan bahsedilmektedir.¹⁹ Bunların dışında âyetlerdeki meçhûl sığaların bazı yerlerde ma'lûm sığayla okunup anlaşılmaya çalışıldığı müşahede edilmektedir.²⁰

1.3. Eserin Kaynakları

Eserin herhangi bir yerinde faydalanılan kaynaklardan bahsedilmemektedir. Ancak eser incelendiğinde genelde Ehl-i Sünnet'e ait, özelde ise selefi kaynakların kullanıldığı söylenebilir. Bununla birlikte gerek mukaddimesinde gerekse âyetlerin açıklamalarındaki metinler içerisinde övgü ile anılan ve yer yer görüşleri aktarılan eserlerin, incelenen tefsirin kaynakları arasında yer aldığı söylenebilir.

Bunlardan ilki İbn Teymiyye'nin *Mukaddime fi Usûlû't-Tefsir* adlı eseridir. Şöyle ki, tahlil edilmekte olan eserin mukaddimesinde İbn Teymiyye, Şeyhülislam olarak vasıflandırılmakta ve hangi eserinden faydalandığı belirtilmemekle birlikte onun tefsir usûlü ile tefsir çeşitleri hakkındaki görüşlerine yer verildiği anlaşılmaktadır.

İkincisi İbn Teymiyye'nin de pek çok yönden en sağlıklı tefsirlerden addettiği²¹ ve incelenmekte olan eserin mukaddimesinde övülen İbn Cerîr et-Taberî'nin *Câmiu'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân* adlı tefsiridir.²²

Üçüncüsü, el-Beğavî'nin *Me'âlimü't-tenzil* adlı tefsiridir. Bu eser içeriğinde nakledilen rivâyet ve görüşlerin en sahih olanının tercih edilme gayreti sebebiyle *et-Tefsîru'l-müyesser*'in mukaddimesinde en önemli rivâyet tefsirleri arasında zikredilmektedir.²³

Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Mâ Temessü ileyhi hâcetü'l-kâri li-Şahîhi'l-İmâmî'l-Buĥârî*, thk. Ali Hasan Ali Abdulhamid (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1405), 39)

¹⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 31.

¹⁶ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 235.

¹⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 445.

¹⁸ Ahmed Cemal Ömerî, *Dirâsât fi't-tefsîri'l-mevdû'i li'l-kasasi'l-Kur'ânî* (Kâhire: Mektebetü'l-khancî, 1986), 41.

¹⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 3.

²⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 582.

²¹ Takıyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûl't-tefsir* (Beyrût: Daru mektebeti'l-hayât, 1980), 51.

²² Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, z.

²³ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, z.

Yine İbn Teymiyye de bu eserin bidat ve zayıf hadislerden epeyce uzak olduğunu belirtmiştir.²⁴

Dördüncüsü ise İbn Kesir'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı eseridir. Bu tefsirin yine incelenmekte olan eserin mukaddimesinde en önemli ve faydalı rivâyet tefsirlerinden birisi olduğuna işaret edilmektedir.²⁵ Ayrıca bu tefsirden eserin metni içerisinde zaman zaman kaynak olarak kullanıldığı belirtilmeksizin alıntılar yapıldığı görülmektedir.²⁶

1.4. Eserin Tercümesi

İncelenmekte olan *et-Tefsîru'l-müyesser* adlı eserin, Gurabâ yayınlarından çıkan iki ciltlik Türkçe bir tercümesi bulunmaktadır. Bu tercümedeki ismi *Tefsîru'l-Müyesser: Kur'ân-ı Kerîm Meâl Tefsiri*'dir. Söz konusu isimlendirmenin birinci kısmında eserin Arapça olan isminin transkripsiyona²⁷ tabi tutulduğu, bu esnada da Arapça dilbilgisi kurallarının ihlal edildiği görülmektedir. Zira eserin orijinal ismi sıfat tamlamasından oluşmakta iken tercümedeki başlıkta isim tamlaması şeklinde yer almaktadır. Tercümede yer alan ikinci isimlendirmede ise eserin türüne ait fikir vermesi amaçlanarak "meâl" ifadesine yer verildiği müşahede edilmektedir.

Eser, orijinalinde Türkçe Kur'ân meâllerinde görmeye alışık olunan formatta okuyucuya sunulmuştur. Şöyle ki mushafın sayfa, cüz ve hizb sayıları vs. bütün düzeni aynen muhafaza edilmiştir. Aynı zamanda yine diğer Türkçe meâlli mushaflar formatında, tek sayfada Kur'ân'ın Arapça metninin yanında, her âyetin numarası ile açıklaması verilmiştir. Eserin yukarıda bahsi geçen tercümesinde ise Türkçe meâllerde bulunan mushaf düzeninin gözetilmediği ve iki ciltlik Türkçe bir tefsir eseri ortaya konulduğu görülmektedir. Orijinal metinde zamirler kullanılması ve cümle öğelerinin her birinin zikredilmemesi, bütün dillerde aynı manayı ifade edecek bir tercüme ile hedef dile aktarılamamasının ve yazara yorum hakkı vermesinin, dolayısıyla tercümenin orijinal formatının dışına çıkmasının sebeplerinden olabilir. Yapılan incelemede eserin orijinal metninde, metnin içinde ya da en sonunda olmak üzere, esasen Kur'ân metninde bulunmayıp ziyade olan açıklamalar yapıldığı görülmektedir. Yapılan açıklamaları Kur'ân metninden ayırmak için herhangi bir noktalama işareti kullanılmamaktadır. Ancak eserin tercümesinde âyet ya da âyet gruplarının sonunda ulaşılan çıkarımların ya da yeri gelmişken aktarılacak istenen bilgilerin parantez içinde verildiği görülmektedir.²⁸ Âyet metninin haricinde verilen bilginin eserin tercümesinde parantez içinde verilmesinin, "tercüme" isminin hakkını verme çabası için olduğu söylenebilir. Zira eserin tercümesi "Meâl Tefsiri" olarak isimlendirilmiştir. Hal böyle olunca yani hem meâl hem tefsir olma iddiasından ötürü tercümede iki türün de özelliklerini taşıma kaygısı sezilmektedir.

Asıl metnin tercüme edilen dilde çok fazla değişikliğe uğramaması için tercümenin yoruma kapalı bir şekilde ve ilave açıklamaya ihtiyaç duyulmaksızın diğer dile aktarılabilmesi gerekir. Ancak eserin tercümesinde âyetlerin açıklaması için aktarılan bilgilerin orijinalinden farklı ve ilave açıklamalarla ifade edildiği görülmektedir. Örneğin

²⁴ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûl't-tefsîr*, 51.

²⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, z.

²⁶ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkı eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsu'd-dîn (Bejrût: Dârul kütübi'l-ilmîyye, 1419), 1/121.

²⁷ Bir alfabe de yer alan harflerin bazı özel işaretler ilâvesiyle başka bir alfabenin karakterlerine çevrilmesi.

²⁸ Krş. Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 446. ve Heyet, *Tefsîru'l-Müyesser Kur'ân-ı Kerîm Meâl Tefsiri*, çev. Mustafa Öztürk (İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2016), 2/288.

Tâhâ Sûresi 20/102 âyetinde geçen “رُزْقًا” kelimesi yapılan açıklamada yine aynı kelime ile ifade edilmiştir.²⁹ Eserin Türkçe tercümesinde ise “gözleri masmavi (feri kaçmış, donuklaşmış)”³⁰ şeklinde, yapılan tercüme yanında parantez içerisinde ayrıca bir açıklama yapma ihtiyacı hissedilmiştir.

Eserin Tefsir Yöntemleri Açısından İncelenmesi

2.1. Rivâyet Tefsiri

Arapça التفسير بالمأثور terkihi ile ifade edilen rivâyet tefsiri; yaygın görüşe göre Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin birbirini tefsir etmesini, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tefsirini ve sahabenin konu ile ilgili kavlini kapsamaktadır.³¹ Tabiiine dayandırılan nakilleri ise rivâyet tefsirine dahil eden alimler olduğu gibi bunun dışında tutan alimler de vardır.³² Tahlil edilen eser, mukaddimesinde de belirtildiği gibi rivâyet tefsirini en muteber tefsir adetmekte, tâbiinden yapılan nakilleri de buna dahil etmektedir.³³

Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirinin birkaç çeşidi olduğu söylenebilir: Bunlardan birincisi bir âyetin başka bir âyetin müfessiri olduğunun ictihada ya da rivâyete gerek kalmaksızın anlaşıldığı durumdur. İkincisi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) konu ile ilgili izahı bulunan rivâyetine dayanarak Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edildiği durumdur. Üçüncüsü ise müfessir ya da Kur'ân muhataplarının tespit ettiği irtibata dayanarak Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesidir. Buna göre incelediğimiz eserde Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri hususunun hem rivâyetlere hem de klasik tefsir eserlerinde müfessirlerin kurdukları bağlantılara dayalı olarak yer aldığı ifade edilebilir. Mesela Fatihâ Sûresi 7. âyetin tefsirinde, kendisine gazap edilenlerin Yahudiler, dalâlette olanların ise Hristiyanlar olduğu ile ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakil bulunmaktadır. Aynı âyette yer alan “kendisine nimet verilenler”in kimler olduğuna dair ise -incelediğimiz eserin mukaddimesinde methedilen ve eserin kaynakları arasında yer verdiğimiz- İbn Kesîr tefsirinde yer alan bir görüşten alıntı yapıldığı görülmektedir. Aynı şekilde Bakara Sûresi 173. âyet-i kerîmede salt olarak kanın haram kılındığı bildirilmekteyken âyetin açıklamasında ictihada dayanarak En'âm Sûresi 145. âyette bulunduğu haliyle akan kanın haram kılındığı belirtilmektedir.³⁴ İşte burada da bir usûl kaidesinin yani “mutlak'ın mukayyede hamli” konusunun işletilerek Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirinin yapıldığı görülmektedir.

İncelenmekte olan eserde ayrıca Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri yapılırken zaman zaman tefsir eden âyet metninin tamamı zikredilerek, zaman zaman âyet metninin bir kısmı zikredilerek, bazen de âyet metni hiç zikredilmeksizin açıklama yapılmaktadır. Yapılan açıklamaların hangi âyete dayandığı, hangi âyet metninin doğrudan kullanıldığı hiçbir sûretle belirtilmemektedir. Örneğin Hz. Yûnus'un (a.s.) balığın karnında Allah'ı tesbih etmesinden bahseden Sâffât Sûresi 143-144. âyetlerin tefsiri olarak, hangi âyet olduğu belirtilmeksizin bu tesbihlerin neler olduğunu içeren Enbiyâ Sûresi 87. âyet doğrudan zikredilmektedir.³⁵ Allah Resûlü'nün (s.a.s.) evlatlığı Zeyd'in boşandığı eşi ile evlenmesine izin verildiğinin bildirildiği Ahzâb Sûresi 37. âyet-i kerîmenin tefsirinde, Ahzâb Sûresi

²⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 319.

³⁰ Heyet, *Tefsîru'l-Muyesser Kur'ân-ı Kerîm Meâl Tefsiri*, 1/632.

³¹ Zürcânî, *Menâhîlu'l-'irfân*, 2/12.

³² Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm el-Endelûsi İbn Hazm, *El-ihkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrût: Dâru'l-fâki'l-cedîde, t.y.), 4/188.

³³ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, z.

³⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 26.

³⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 451.

33/5. âyetinin “ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ” “Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın!” kısmı ile evlat edinmenin iptal edildiği zikredilmekte, sûre ismi ve âyet numarası yine belirtilmemektedir.³⁶ Yine “وَالطُّورِ” “Tûr’a Andolsun ki!”³⁷ âyetinin açıklamasında “Allah, Tûr’a yemin etmektedir. Ki o, Allah Teâlâ’nın Mûsâ ile konuştuğu dağdır.” ifadesine yer verilmektedir. Ancak bu bilginin nereden alındığı belirtilmeden okuyucuya sunulmaktadır. Esasen bu bilgi yüce Allah’ın Hz. Mûsâ (a.s.) ile konuşmasının geçtiği Kasas Sûresi 28/29-32. âyetlerde zikredilmektedir.

Allah Teâlâ, Kur’ân’da Hz. Peygamber’e hitaben “Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirilene açıklaman için ve düşünüp anlaşılar diye sana da bu Kur’ân’ı indirdik.”³⁸ buyurmaktadır. Aynı hususu Allah Resûlü (s.a.s.) “Şüphesiz bana Kur’ân ve onun bir misli verildi”³⁹ şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca Tahrîm sûresi 3. âyette Allah Resûlü’nün (s.a.s.) eşlerinden birine söylediği gizli bir şeyi eşinin başkalarına anlattığını, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) de Allah’ın bildirmesiyle bunu öğrendiğinin haber verilmesi O’nun (s.a.s.) Kur’ân dışında da vahiy aldığını açıkça göstermektedir. Bu sebeple Kur’ân’ın kendisine indirildiği peygamber olması hasebiyle âyetler ile ilgili yaptığı açıklamaların Kur’ân’ın tam da kastettiği manalar olduğunda hiçbir şüphe yoktur.

Hz. Muhammed’in (s.a.s.) vefatından sonra âyetlerin lafzının neyi ifade ettiğine dair ilk elden bilgi alanlar Kur’ân-ı Kerîm’de birçok kez övgülere mazhar olmuş olan sahabe-i kirâmıdır. Onlar hem vahyin ilk muhatapları olmuşlar hem de Hz. Peygamber’i (s.a.s.) yani Kur’ân’ın hayat bulmuş halini bizzat görmüş ve anlayamaz konuları ilk ağızdan öğrenme fırsatı elde etmişlerdir. Tâbiîn nesli ise her ne kadar Hz. Peygamber devrine yakın olsalar da sahabeden yani ikinci ağızdan bilgi elde etme imkânı bulmuşlar, tıpkı sonraki bütün nesiller gibi artık yalnız Kur’ân ile muhatap olup sadece hocalarından bilgi elde edebilmişlerdir. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm âyetleri ile ilgili tâbiîn’in kendi ictihadları ile yaptıkları açıklamalar da Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ve ashabının bildirdiklerinden farklı değerlendirilmiştir. Kur’ân’ın sünnet ile tefsiri hususu gündeme geldiğinde, alimlerin ekseriyetinin maktû’ yani tabiinden gelen bu nakilleri konu dışında tuttuğu görülmektedir.⁴⁰ Tahlil edilmekte olan eserde ise maktû’ rivâyetlerin de tefsirde kullanıldığı müşahede edilmektedir. Örneğin Tûr Sûresi 52/48. âyetindeki “kalkıldığında Allah’ın hamd ile tesbih edilmesi”ne yönelik ilahi emir, “namaza kalkıldığında Allah’ın hamd ile tesbihi” şeklinde açıklanmaktadır.⁴¹ Bu görüş, tahlil edilmekte olan eserin kaynaklarından *Câmi’u’l-beyân* tefsiri başta olmak üzere rivâyet tefsirlerinde tâbiîn müfessirlerinden Dahhâk b. Müzâhim’e (Ö. 105 / 723) dayandırılmaktadır.⁴² Eserde kullanılan hadis rivâyetleri yalnızca maktû’ türünden değildir. Örneğin Bakara Sûresi 2/238. âyette geçen “orta namaz” ifadesinin tefsirinde bu namazın “ikinci namaz” olduğu belirtilmektedir. Âyetteki ibarenin, ikinci namazı olduğuna dair rivâyetlere bakıldığında bu görüşün, merfû’ bir hadise dayandığı görülmektedir.⁴³ Sonuç olarak tahlil edilmekte

³⁶ Heyet, *et-Tefsiru’l-müeyesser*, 423.

³⁷ et-Tûr 52/1.

³⁸ en-Nahl 16/44.

³⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî İbn Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrût: Müessesetu’r-risâle, 2008), 28/410 (No.17174).

⁴⁰ Zürkânî, *Menâhilu’l-irfân*, 2/12.; İbn Hazm, *El-ihkâm fî usûli’l-ahkâm*, 4/188.

⁴¹ Heyet, *et-Tefsiru’l-müeyesser*, 525.

⁴² Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-müli el-Bağdâdî Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vili’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetu’r-risâle, 2000), 22/487-490.

⁴³ İbn Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 2/304 (No.1036).

olan eserde merfû (Hz. Peygamber'e dayandırılan), mevkûf (sahabe-i kirâma dayandırılan) ve tefsir alimlerinin ekseriyetinin rivâyet tefsirinde kullanmadığı maktû' (tâbiine dayandırılan) rivâyetlere yer verildiği görülmektedir.

2.2. Dirâyet Tefsiri

'Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde "التفسير بالرأي" "re'y ile tefsir" ismiyle de anılan dirâyet tefsirinden kasıt, müfessirin ihtiyacı olan ilimlere dayanarak ictihadla Kur'ân'ı tefsir etmesidir.⁴⁴ İctihad söz konusu olunca ictihadın dayanağı gündeme gelmektedir. Sahabe bu konuda oldukça temkinli davranmıştır. Bu hususa dair birçok örnek aktaran İbn Teymiyye, İbn Abbas'tan nakille dirâyet tefsirinin dört yönünden bahsetmiş, dil ve şeriat bilgisine dayalı olarak yapılan dirâyet tefsirini kabul ettiğini ifade etmiştir.⁴⁵

Re'y ile tefsir kavramı klasik dönemde "sırf kendi görüşü ile tefsir yapmak" olarak anlaşılıp konuya karşı menfi bir tutum sergilenmiştir. Nitekim bu hususu te'vîl ve tefsir bağlamında ele alan Suyûtî'nin hocası Kâfiyecî (Ö. 879 / 1474) tevili, "Dinin temel ilimlerine uygun olmak kaydıyla (Kur'ân) lafzını muhtemel olan vecihlerden birine sevk etmektir." ifadeleriyle tanımlarken, re'y ile tefsiri "hiçbir delile dayanmaksızın yapılan yorumlar" olarak kabul etmiştir.⁴⁶

Dirâyet ve rivâyet tefsiri ayrımı, aslında günümüzdeki anlamda ve isimde batı etkisi ile yakın tarihte özellikle Zürkânî'den ve Zehebî'den itibaren kullanılmaya başlanmıştır. O zamana kadar yapılan re'y ile tefsir ve rivâyet tefsiri tanımları, anlamlandırma faaliyetinden öteye geçmemiş, tefsiri kesin çizgilerle kategorize etme amacı gütmemiştir.⁴⁷ Zürkânî genel itibariyle ictihad ile yapılan tefsiri belli başlı ilkelere dayandırmıştır. Bu ilkelere bakıldığında dirâyet ve rivâyet tefsirlerinin kesin çizgilerle birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Bu sebeple tahlil edilmekte olan eserin tefsir metodunun rivâyet ve dirâyet tefsiri kategorilerinden hangisine girdiğinden ziyade, rivâyete dayalı ve dirâyete dayalı tefsir faaliyeti oranları tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca dirâyet tefsiri başlığı altında eser, dilbilimsel ve mezhebî açılardan incelenecektir.

"Lügavî tefsir" ismi ile de bilinen dilbilimsel tefsirin en genel tanımını "Kur'ân'ın manalarını Arap dilinde geçtiği şekilde beyan etmek"tir.⁴⁸ Bu yöntemle yapılan tefsirde metni oluşturan kelime, kavram, deyim ve terkiplerin etimolojik ve semantik açıdan incelenmesi, cümle tahlilleri, kelamın hakikat ve mecaz itibariyle konumu, belâği nüktelerin ve çeşitli sanatların değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır.⁴⁹ Eserin geneline bakıldığında mukaddimesinde de belirtildiği gibi dilbilimsel tefsir içerisinde yer alan sarf, nahiv, i'râb ve belâgattan bahsedilmediği, bu ilim dallarına dair teorik izahlar yapılmadığı müşahede edilmektedir. Söz konusu ilimlerin âyetlere kattığı anlamların, yapılan açıklamalarda göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Aşağıda dilbilimsel

⁴⁴ Muhammed es-Seyyid Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kâhire: Mektebetu vehbe, t.y.), 1/112, 183.

⁴⁵ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûl't-tefsîr*, 46-50.

⁴⁶ Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Hanefî Kâfiyecî, *Kitâbu't-taysîr fi kavâidi 'ilmi't-tefsîr*, çev. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989), 47.

⁴⁷ Abdullah Aygün, "Tefsirlerin Rivâyet ve Dirâyet Ayrımının Sorunları", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (01 Aralık 2015), 140-160.

⁴⁸ Müsâid b. Süleyman b. Nâsır Tayyâr, *et-Tefsîru'l-lügavî li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, 2011), 38.

⁴⁹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 286.

tefsir içerisinde yer alması hasebiyle belâgat, nahiv, sarf ve garîbu'l-Kur'ân konularının eserde ne kadar ve ne şekilde yer aldığı incelenecektir.

“Açık olan manayı, doğru ve fasih ibarelerle ifade etmek” anlamına gelen belâgat; me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerinden oluşmaktadır.⁵⁰ Tahlil edilmekte olan eserde bu ilimlerin âyetlerin manalarına olan katkıları zaman zaman belirtilmektedir. Örneğin Fatihâ Sûresi 1/2. âyette hamdin sadece Allah'a mahsus olduğu bildirilmektedir. Eserde ise burada Allah'a hamd etmeye dair emir olduğu belirtilmektedir.⁵¹ Bu izaha göre haberî olan bu cümlenin söylenmesindeki amaç o fiile teşvik etmektir. Konu, meânî ilmi alanına girmektedir. Nitekim me'ânî ilminin konularından birisi de haberî ve inşâî cümlelerdir. Haberî cümle, sözü söyleyen kişi için: “Bu doğru söylemektedir ya da yalan söylemektedir.” denilebilen cümledir. Böyle cümlelerde vak'a söylenen söze mutabık ise “Doğru söylüyor.”, aykırı ise “Yalan söylüyor.” denir. Ancak şu var ki bazen haberî cümlelerin söylenmesindeki amaç yukarıda da belirtildiği gibi söylenen şeyi yapmaya teşvik etmektir.⁵² Dolayısıyla yukarıdaki âyetin izahının meânî ilmine dahil olan bir konunun göz önünde bulundurularak yapıldığı görülmektedir.

Dilbilimsel tefsir içerisindeki ilimlerden nahiv; söz dizimi, cümle bilimi, sentaks terimleriyle karşılaşılır ve dil bilgisinin söz dizimi kurallarıyla i'râb olgusuna ilişkin kısmını içerir. Bu bakımdan nahiv; terkip ve cümlelerin kuruluşu, öğeleri, çeşitleri, i'râb olgusu, âmiller, mâmuller, i'râb âlâmetleri, mu'reb ve mebnîler gibi meseleleri kapsar.⁵³ Tahlil edilen eserin mukaddimesinde nahiv konularına değinilmeyeceği ifadesinin, teorik açıklamalara girilmeyeceği ancak âyetlerdeki anlamı ifade etmek üzere i'râba dair açıklamalar yapılacağı anlamına geldiği görülmektedir. Örneğin Nahl Sûresi 16/15. âyette yüce Allah'ın dağları insanları sarsması için yarattığı belirtilmektedir. Ancak eserde ilgili âyet açıklanırken dağların insanları sarmaması için yaratıldığından bahsedilerek⁵⁴ mahzûf bir “لا النافية” takdir edilmektedir. Esasen لا النافية “Nefiy lâ”sı, fiilin başına geldiğinde “gelecek zamanın olumsuzlaması” söz konusu olmaktadır.⁵⁵ Bu cümlede de mahzûf bir لا النافية takdir edilmek sûretiyle söz konusu âyet bu i'râba göre açıklanmaktadır.

Dilbilimsel tefsir içerisinde değerlendirilebilecek diğer bir ilim olan sarf; cümledeki konumunu esas almaksızın kelimenin yapısı ile ilgili değişiklikleri ele alan, kelimedeki zâid ya da nâkis harf olup olmaması; harflerin başka bir harfe evrilip evrilmemesi; kelimenin tekil, ikili ya da çoğul olması; kelimenin mâzî, muzârî ya da emir olması, câmid ya da mutasarrıf olması gibi yönlerini tespit etmeye yarayan ilimdir.⁵⁶ Tahlil edilmekte olan eserde sarf ilmine dair konulara değinilmemektedir. Bununla birlikte eserde sarf ilmi dikkate alınarak âyetlere anlam verildiği görülmektedir. Örneğin Nisâ Sûresi 4/1. âyette geçen تفاعل fiili eserde, âyetteki sülâsî mezîd bi-harfeyn olan تفاعل bâbı zikredilmeden, sülâsî mücerred hali olan يسأل kullanılarak açıklama yapılmaktadır. تفاعل bâbının kendi kalıbından gelen köklere, iki ya da daha çok kişinin müşâreketi yani karşılıklı olarak bir

⁵⁰ Ali Cârîm - Mustafa Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha fi'l-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Dimeşk: Mektebetu dâri'l-fecr, 2014), 19.

⁵¹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 1.

⁵² Cârîm - Emin, *el-Belâğatu'l-vâdiha*, 270, 283.

⁵³ İsmail Durmuş, “Nahiv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/301.

⁵⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 269.

⁵⁵ Abdulğaniyy Dakr, *Mu'cemu'l-kavâ'idil-'arabiyye fi'n-nahv ve't-tasrîf* (Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1993), 386.

⁵⁶ Muhammed Hayr Hulvânî, *el-Vâdih fi 'ilmi's-sarf* (Dimeşk: Dâru'l-me'mûn li't-turâs, 1987), 5.

fiili yapma manasını verdiği bilinmektedir.⁵⁷ Buna göre *تساءلون* fiilinin manası da “birbirinizden istiyorsunuz” olmalıdır. Âyetin eserdeki açıklamasında “يسأل به بعضكم بعضا” şeklinde sülâsî mücerred ile verilen mana, âyet metnindeki sülâsî mezîd bi-harfeyn ile ifade edilen anlamla birebir örtüşmektedir.

Dilbilimsel tefsir kapsamında ğarîb kelimesi, Kur'ân'da hemen anlaşılamayan, anlaşılması zor olan lafızları ifade etmektedir. Kelimenin az kullanılması; kinayeli, istiâreli ya da mecazlı kullanılması; okuyanın ya da dinleyenin dil ile ilgili bilgisinin az olması ve sahabe asrından uzak olmak ğarâbetin sebeplerinden bazılarıdır.⁵⁸ Kur'ân'daki ğarîb kelimelerin varlığının farkında olan Hz. Peygamber de “*Kur'ân'ın i'râbını yapın, ğarîb kelimelerinin ardına düşün!*”⁵⁹ buyurarak ğarîbu'l-Kur'ân ilminin önemine dikkat çekmiş, bizleri bu alanda bilgi sahibi olmaya teşvik etmiştir. Tahlil edilmekte olan eserin en öne çıkan özelliği ğarîb kelimeleri günümüz insanının dilinde ifade etmektir. Ğarîb kelimelerin açıklanmasına özellikle dikkat edilen eserde konu ile ilgili birçok örneğe rastlamak mümkündür. Örneğin Yûnus Sûresi 10/53. âyette geçen “إي” kelimesinin “evet” anlamına geldiğinin belirtilmesi bu kabildendir.⁶⁰

2.3. Mezhebî Tefsir

Dirâyet tefsiri içerisinde yer bulan mezhebî tefsir konusu; makalede incelenen eserin mezhebî temayüllerinin tetkik edilmesi, çalışmanın önemli konularından ve amaçlarından birisi olduğu için ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Mezhebî tefsir; mezhep mensuplarının, bağlı olduğu mezhebin görüşlerini yansıtmak, mezhebin görüşlerinin dışına çıkmamaya özen göstermek ya da farklı mezheplerin görüşlerini çürütmek gibi çeşitli mezhepsel kaygıları yansıttıkları Kur'ân tefsiri çalışmalarını ifade etmektedir.⁶¹ Mezhepler, itikadî ve amelî olmak üzere iki kategoride değerlendirilmektedir. Tahlil edilen eserin mukaddimesinde selef-i sâlihîn ilkelerine bağlı kalınacağı vurgulandığı için, evvela eserin itikadî mezhebe mensubiyetini ele almak gerekmektedir.

“Selef terim olarak, ilim ve fazilet açısından müslümanların önderleri sayılan ashap ve tâbiîn için kullanılır. Selefin üstünlüğü; ümmetin en hayırlısının Hz. Peygamber döneminde yaşayanlar, sonra onların ardından gelenler (sonra da onları takip edenler) olduğu yolunda rivâyet edilen hadise dayanır...⁶² II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren Cehmiyye-Mu'tezile mensupları İslâm'ı eleştiren gruplarla fikrî mücadelelerde bulunurken zaman zaman onların anlayabileceği üslûp ve ifadeler kullanmış, görüşlerine temas edip yanlışlıklarını ortaya koymuştur. Bu dönemde kendilerine “ashâbü'l-hadîs” diyen bazı âlimler, ashap ve tâbiînin meşgul olmadığı bu konuların tartışılmasını ve bunları tartışırken uygulanan yöntemleri bid'at saymış, bu alanda reddiyeler yazmıştır... Sonraki âlimler “ashâbü'l-hadîs” veya “selef-i sâlihîn” adıyla bu ilk dönem âlimlerine sıkça

⁵⁷ İsmail Çelik, “Mecmat'üs-sarf”, *Binâu'l-ef'âl* (İstanbul: Şifa Yayınevi ve Matbaacılık, 2012), 68.

⁵⁸ Nureddin 'Itr, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Dimeşk: Matba'atu's-sabâh, 1996), 255.

⁵⁹ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn Beyhakî, *el-Câmi'u'l-muşannef fi beyâni şu'abi'l-îmân* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd li'n-neşri ve't-tevzî', 2003), 3/548 (No.2095).

⁶⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 214.

⁶¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 2/381.

⁶² Muhammed b. İsmâil Ebû Abdillâh el-Buhârî, *El-câmiu'l-müsnedu's-sahîhu'l-muhtesar min umûri Resûlillâh sallallahu aleyhi ve sellem min sünenihi ve eyyâmihî*, thk. Muhammed b. Zühreir b. Nâsir en-Nâsir (b.y.: Dâru tavki'n-necât, 2001), “Şehâdât”, 9 (No. 2651).

atıflarda bulunmuştur... Selef yolunu izleyenlerin eserlerini daha çok reddiyeler halinde kaleme almaları ve sıfatların tevili gibi belli konular dışında Ehl-i sünnet kelâmcılarından ayrıldıkları görüşlerin fazla olmaması onların ayrı bir itikadî mezhep şeklinde değerlendirilmesini gereksiz kılmaktadır... İbn Hanbel, kendisinden sonraki ehl-i hadîs literatürü için model olacak şekilde Selef düşüncesinin temellerini ortaya koymuştur... Selefilğin sistemleşip bugünkü görünüşüyle bir akım haline gelmesi sonraki dönemlerde ve özellikle İbn Teymiyye zamanında gerçekleşmiştir.”⁶³

Nitekim tahlil edilen eserin mukaddimesinde de selefilği sistemleştiren ve bir akım haline getiren İbn Teymiyye’ye doğrudan atıflarda bulunduğu görülmektedir.⁶⁴ Bu çerçevede eserin mukaddimesinde selefin değerinin özellikle vurgulandığı görülmekte, selefin tefsir metodunun takip edileceği ifade edilmektedir. Eserde âyetlerin manalarına dair yapılan izahlarda selefe dil uzatanlara dolayısıyla Şii fırkalara cevap niteliğinde açıklamalar bulunmaktadır. Zira Hz. Muhammed’den (s.a.s.) sonra siyasi olaylar sebebiyle sahabeden bazı kişi ve gruplara karşı olumsuz tavır takınanlar olmuştur. Ancak Şîa içinden bazı gruplar sahabe karşıtlığını inanç meselesi haline getirmekte ve bu gruplar günümüzde de varlığını sürdürmektedir.⁶⁵ *et-Tefsîru’l-müyesser*’de sahabeye karşı böylesi tavır takınanlara Fetih Sûresi 49/29. âyetin tefsirinde cevap verildiği ve bu âyetin sahabeye bûzgetmenin kişiyi inkâra götürdüğüne delil olduğu belirtilmektedir.⁶⁶

Eserin mezhebî görüşünün ortaya çıktığı diğer bir konu da itikadî mezheplerce tartışılmış olan amelin imandan bir cüz olup olmadığı yani iman edip bununla birlikte iman ettiği şeye göre amel etmeyen diğer taraftan iman edip bununla birlikte büyük günah işleyen kişinin durumunun ne olacağı hususudur. Mâtürîdî mezhebine göre iman, takrir ve tasdikten ibarettir. Amel imanın bir parçası değildir.⁶⁷ Mâtürîdîler hariç Ehl-i Sünnet mezheplerinin tamamı ise amelin imandan bir cüz olduğunu kabul etmektedir. Ancak Hâriciler amelin imandan bir cüz olduğu görüşünü daha ileri boyutta ele alarak büyük günah işleyen imandan çıktığını söylemektedir.⁶⁸ Âl-i İmrân Sûresi 3/200. âyetin tefsiri kapsamında mezhepsel görüş farklılıkları bulunan bir konuda, âyetteki "Ey iman edenler!" hitabının açıklamasına "amel işleyenler" ifadesinin eklenmesi, tahlil edilen eserin müelliflerinin ameli, imanın bir cüzü olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Örneklerde ortaya konulduğu üzere belirli bir görüşü empoze etme çabası olmasa dahi eserde âyetleri anlamlandırmada mezhepsel görüşlerin etkisinin olduğu aşıkardır.

Eser incelendiğinde amelî olarak ise Hanbelî mezhebinin esas alındığı görülmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ve “üstün, asttan bir fiilin yapılmasını istemesi”⁶⁹ anlamına gelen emir ifadelerinin fevre mi terâhiye mi delalet ettiği⁷⁰ hususundaki

⁶³ M. Sait Özervarlı, “Selefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/399.

⁶⁴ Heyet, *et-Tefsîru’l-müyesser*, v.

⁶⁵ İlyas Üzüm, “Şîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 118.

⁶⁶ Heyet, *et-Tefsîru’l-müyesser*, 515.

⁶⁷ Ebü’l-Hasen Nürüddin Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî Kârî, *Minehu’r-ravzi’l-ezher fi şerhi’l-Fıkhî’l-ekber* (Beyrût: Dâru’l-beşâiri’l-İslamiyye, 1998), 250.

⁶⁸ Takıyyüddin Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebi’l-Kâsım b. Muhammed el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû’u fetâvâ*, thk. Abdurrahmân b. Muhammed İbn Kasım (Medine: Mücemme’u’l-melik Fehd li tabâ’ati Mushafi’ş-şerîf, 1995), 3/151.

⁶⁹ ‘Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed ‘Alâuddin el-Buhârî, *Keşfu’l-esrâr şerhu usûli’l-bezdevi* (b.y.: Dâru’l-kitâbi’l-İslâmî, t.y.), 1/101.

⁷⁰ Fevr, emredilenin şeyi ilk imkân anında, hemen edâ etmektir. Terâhî, ertelenebilirlik, emredilen bir şeyin ilk anda yapılması lazım gelmeyip, daha sonra yapılmasının da yeterli olması. (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat Ticaret A.Ş., 2015), 143, 568.)

açıklamalar, eserdeki görüşlerin ne doğrultuda olduğunu göstermektedir. Bu emirlerin eda edilme vakti ile ilgili mezhepsel görüş farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin Hanefî mezhebine göre namaz vaktin sonunda vacip olurken, Şâfiî mezhebine göre vaktin ilk anında vacip olur. Bir namaz vaktinin ortasında henüz namazını kılmadan vefat eden kişi, Hanefî mezhebine göre o namaz vaktinin sonunun henüz gelmemesi ve namazın henüz üzerine vacip olmaması sebebiyle sorumlu olmazken, Şâfiî mezhebine göre namazın kılınabileceği ilk vaktin geçmiş olması ve namazın ilk vakitte vacip olması sebebiyle henüz kılınmayan namazdan sorumlu olur.⁷¹ Mutlak emrin fevre ya da terâhiye delaleti hususunda aynı mezhebin furûunda dahi farklılık olabilmektedir. Örneğin “ وَأْتُمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ” *“Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın.”*⁷² mutlak emrinden, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde hac yapma emrinin fevre, Şâfiî ve Hanefî mezheplerinde ise terâhiye delalet ettiği anlaşılırken; “ وَأْتُوا الزَّكَاةَ ” *“Zekâtı verin.”*⁷³ mutlak emrinden Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde fevre delalet ettiği, Hanefî mezhebinde ise terâhiye delâlet ettiği anlaşılmıştır.⁷⁴

Tahlil edilen eserde bu konuyla ilgili “ اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِي يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا ” *“Allah'ın hükmü gereği, geri çevrilemez olan bir gün gelmeden önce Rabbinizin çağrısına uyun. O gün sizin için ne bir sığınak ne de bir inkâr yolu vardır.”*⁷⁵ âyetinin tefsiri şu şekilde yapılmaktadır: “Geri dönmesi mümkün olmayan kıyamet günü gelmeden önce Rabb'inize iman ve itaat ederek karşılık verin ey inkârcılar! O gün sizi azaptan kurtaracak hiçbir sığınak, sizi örtecek hiçbir mekân olmayacak ve siz bir yerlere gizlenmeye çalışacaksınız. Bu âyette, erteleme hoş görülmediğine, kula sunulan her sâlih ameli hemen yapması gerektiğine dair delil vardır. Nitekim geç vakte bırakmada afetler ve maniler vardır.”⁷⁶ Burada âyetin izahı yapılırken, Hanbelî mezhebinin bu konudaki fikhî görüşünün esas alındığı görülmektedir.

Eserin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi

'Ulûmu'l-Kur'ân tabiri, “Kur'ân ilimleri” anlamına gelmektedir ve bir isim tamlamasıdır. “Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilimler” anlamında değil de “Kur'ân'ın anlaşılması için hakim olunması gereken ilimler” manasındadır.⁷⁷ Söz konusu ilimlerin sayısına dair farklı tespitlerde bulunulabilmektedir.⁷⁸ Ancak bu ifade ile kastedilen; Kur'ân'ın nüzûlü, tertibi, cem'i, kitâbeti, kırâati, tefsiri, i'câzı, nâsihi ve mensûhu gibi Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili konulardır.⁷⁹ Bu bölümde, incelenmekte olan eserde tespit edilebilen söz konusu 'Ulûmu'l-Kur'ân konularına değinilecektir.

⁷¹ Mahmud b. Ahmed b. Mahmud Ebû'l-Menâkıb Şihâbuddîn Zencânî, *Tahrîcu'l-furû' 'âle'l-usûl*, thk. Muhammed Edîb Sâlih (Beyrût: Müessesetu'r-risâle, 1978), 90-91.

⁷² el-Bakara 2/196.

⁷³ el-Bakara 2/43.

⁷⁴ Muhammed Mustafa Zühaylî, *el-Vecîz fî usûli'l-fikhi'l-İslâmî* (Dimeşk: Dâru'l-hayr li't-tabâ 'a ve'n-neşr ve't-tevzî', 2006), 2/26.

⁷⁵ eş-Şûrâ 42/47.

⁷⁶ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 488.

⁷⁷ Zürcânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 1/23.

⁷⁸ Bkz. es-Suyûtî, *el-itkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* ve Demirci, *Tefsîr Usûlü*.

⁷⁹ Zürcânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 1/27.

3.1. Esbâbü'n-Nüzûl

Esbâbü'n-Nüzûl; âyet ya da âyetlerin vuku bulan olay ile ilgili ya da o olay üzerine hüküm bina ederek inmesidir.⁸⁰ İncelenmekte olan eserde zaman zaman âyetlerin iniş sebeplerine dair açıklamalar yapıldığı görülmektedir. Örneğin “*Âmâ kendisine geldiği için yüzünü ekşitti ve çevirdi.*” meâlli Abese Sûresi 80/1-2. âyetlerin açıklamasında, âyetin nüzûl sebebinin Allah Resûlü Kureyş'in ileri gelenlerini İslam'a davet ile meşgul iken Abdullah İbn Mektûm'un bir şeyler öğrenmek için gelmesinin olduğu ifade edilmektedir.⁸¹ Esbâb-ı nüzûle dair “*Meryem'in oğlu misal olarak zikredilince senin kavmin bundan dolayı hemen yaygarayı basıyorlar.*”⁸² âyetinde yapılan açıklamalar da örnek verilebilir. Âyetin açıklaması şöyledir: “*Müşrikler, Muhammed'le (s.a.s.) husumet içindeyken ve Hristiyanların ona taptığını tartışırken Meryem oğlu İsa'yı misal verdiklerinde kavmin bundan dolayı sevinçle ve ferahlayarak çığlık attı. Bu, “Şüphesiz ki siz ve Allah'tan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtısınız, hepiniz oraya gideceksiniz.”*⁸³ âyeti nazil olup müşriklerin “*İlahlarımızın, İsa ile aynı konumda olmasını kabul ettik.*” dedikleri zamandı. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: “*Daha önce bizden en güzel sonucun vaadini almış olanlara gelince, işte onlar cehennemden uzak tutulurlar.*”⁸⁴”⁸⁵

3.2. en-Nâsîh ve'l-Mensûh

Nesih, şer'î bir delille başka şer'î bir hükmü kaldırmaktır. Şer'î delilden kasıt, vahy-i metlûv ya da vahy-i gayr-i metlûv olan Allah'ın vahyi yani Kitâb ve Sünnet'tir. Neshin gerçekleşebilmesi için hükmü kaldıran nâsîhin, hükmü kaldırılan mensûhtan sonra gelmesi şarttır.⁸⁶

İncelenmekte olan eserde Bakara Sûresi 106. âyetin açıklamasında neshin Kur'ân-ı Kerîm'de vukûu kabul edilmekte ve nesih “تبدیل” “değiştirmek” ile “insanların kalpleriyle zihinlerinden çıkarmak” manalarında kullanılmaktadır.⁸⁷ Genel olarak mensûh hükümler; hükmü bâkî metni mensûh, metni bâkî hükmü mensûh ve hem metni hem hükmü mensûh olmak üzere üç grupta mütalaa edilmektedir.⁸⁸ İncelediğimiz eserde neshin, metni bâkî hükmü mensûh ve metni mensûh hükmü bâkî çeşitlerine değinilmektedir. Eserde Kur'ân âyetlerinin, daha önceki semâvî kitaplardaki hükümleri neshetmesine, Kur'ân'ın Kur'ân'ı⁸⁹ ve Kur'ân'ın sünneti neshine⁹⁰ dair iki adet nâsîh âyet çeşidine, Kur'ân tarafından Kur'ân'ın⁹¹ ve sünnet tarafından da Kur'ân'ın neshine⁹² ilişkin iki adet mensûh âyet çeşidine değinilmektedir.

Nesih konusunda tartışmalı hususlardan biri de Kur'ân'ın sünnet ile neshidir. Neshi kabul edenler neshin ancak şer'î delil ile mümkün olacağını, aklî delillerden kıyas ve icmâ ile

⁸⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/106.

⁸¹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 585.

⁸² ez-Zuhruf 43/57.

⁸³ el-Enbiyâ 21/98.

⁸⁴ el-Enbiyâ 21/101.

⁸⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 493.

⁸⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 2/138.

⁸⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 17.

⁸⁸ Mennâ' b. Halîl Kattân, *Mebâhis fî 'Ulûmî'l-Kur'ân* (b.y.: Mektebetü'l-me'ârif li'n-neşri ve't-tevzi', 2000), 244-245.

⁸⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 39.

⁹⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 22.

⁹¹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 39.

⁹² Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 80.

mümkün olamayacağını belirtmektedirler.⁹³ Kur'ân'ın sünnet ile neshi konusunda ayrı kişilerden farklı görüşler sâdir olduğu gibi aynı kişiden iki zıt görüş de nakledilebilmektedir. Örneğin kendisinden iki zıt görüş nakledilenlerden birisi olan Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) Kur'ân'ın sünnet ile neshini aklen mümkün görürken şer'an mümkün görmemektedir. O, mütevatir sünnetin Kur'ân âyetini neshetmesinin mümkün olduğunu oğlu Sâlih b. Ahmed b. Hanbel'den (ö. 266/880) nakledilen şu sözlerle belirtmiştir: "Allah, nebîsini (insanlara) göndermiş ve ona Kitab'ını indirmiştir. Resûlünü de istediği zâhir-bâtın, hâs-âmm, nâsih-mensûh her ne varsa onları göstermeye memur kılmıştır." Ancak şu var ki, sünnetin Kur'ân'ı neshedebilmesi için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu konudaki sözünün vahiy kaynaklı olması ve Allah'ın, nâsihi de peygamberinin diliyle bildirmesi gerekmektedir. Bunun delili: "وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ" "İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamaları için ve (ola ki üzerinde) düşünenler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik."⁹⁴ âyetidir. Zira nesih de peygamberin vazifesi olan beyanın bir bölümüdür.⁹⁵

İncelenen söz konusu eserde neshin ilk çeşidi olan "Sünnetin Kur'ân'ı neshi"ne dair Nisâ Sûresi 16. âyet örnek verilebilir. Zina eden iki erkeğe verilmesi gereken cezadan bahseden bu âyetin metninde, böylesi bir günahı işleyen kişilerin canlarının yakılması emredilmektedir. Eserde aynı âyetin açıklaması sadedinde bu ve önceki âyette belirtilen hükmün mensûh olduğu, yeni hükmün ise daha önce başından evlilik geçmiş olan zina edenlere recm cezası, zina eden bekarlara 100 sopa ve bir yıl sürgün cezası verilmesi olduğu belirtilmektedir.⁹⁶ Ancak nâsih olan hadisin kaynağı verilmemektedir.

Eserde ele alınan neshin ikinci çeşidi olan "Kur'ân'ın sünneti neshetmesi", kendisi ile amel edilen bir sünnetin sonradan gelen Kur'ân âyeti ile kaldırılmasını ifade eder. Kiblenin Mescid-i Haram olarak tayini ile ilgili Bakara Sûresi 2/144. âyette önceki kiblede bahsedilmese de eserde ilgili âyete ilişkin yapılan açıklamada önceki kiblenin Beytü'l-Makdis olduğu ifade edilmekte⁹⁷ ancak konu ile ilgili bilginin kaynağı belirtilmemektedir.

İncelenmekte olan eserde ele alınan neshin üçüncü çeşidi olan "Kur'ân'ın, Kur'ân'ı neshi"nden kastedilen, önce vahyedilen âyetin hükmünün sonradan vahyedilen âyet ile kaldırılmasıdır. Neshi kabul edenler ittifak halinde neshin bu kısmını da kabul etmektedirler.⁹⁸ Eserde Bakara Sûresi 2/240. âyette kocası ölen kadınların bir yıl evden çıkmaması durumunun, Bakara Sûresi 2/237. âyeti ile neshedilmiş olduğu belirtilmekle neshin bu çeşidinin varlığı da kabul edilmektedir.⁹⁹

3.3. Fezâilu'l-Kur'ân

Fezâilu'l-Kur'ân tabiriyle kastedilen, Kur'ân'daki bazı âyet ve sûrelerin birbirinden üstünlüğü durumudur. Fezâilu'l-Kur'ân'ın her bir âyetin ve sûrenin Allah kelâmı olması sebebiyle vâki olamayacağını savunan Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve Ebû Bekir el-Bakillânî gibi alimler olduğu gibi fezâilu'l-Kur'ân'a dair elimize ulaşan rivâyetler sebebiyle onun inkâr

⁹³ Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/138.

⁹⁴ en-Nahl 16/44.

⁹⁵ Mahfûz b. Ahmed b. Hasan el-Hanbelî Ebû'l-Hattâ Kelvezânî, *Et-Temhîd fî usûli'l-fıkh*, thk. Müfid Muhammed Ebû 'Umşe- Muhammed b. Ali İbn İbrâhîm (Mekke: Merkezu'l-bahsi'l-ilmî ve ihyâi't-turâsi'l-İslâmî-Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1985), 2/369.

⁹⁶ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 80.

⁹⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 22.

⁹⁸ Kattân, *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 243.

⁹⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 39.

edilmesini kabul etmeyen Gazzâlî ve İzzeddîn b. Abdisselâm gibi alimler de vardır.¹⁰⁰ Fezâilu'l-Kur'ân ayrıca Kur'ân'ı öğrenme, öğretme, okuma, ezberleme, tercüme etme, tedebbür etme, dinleme, onun ahkâmını tatbik etme ve o okunduğunda sessiz olmanın fazileti anlamında da kullanılmaktadır.¹⁰¹ Eserde sûrelerin faziletlerine dair herhangi bir ifade bulunmazken örneğin Bakara Sûresi 2/255. âyetin açıklamasında¹⁰² olduğu gibi bazı âyetlerin faziletine dair ifadeler yer alabilmektedir. İlgili açıklamada âyetü'l-kürsi olarak isimlendirilen âyetin Kur'ân'daki en büyük âyet olduğu söylenmektedir.

3.4. el-Hurûfu'l-Mukatta'a

el-Hurûfu'l-mukatta'a, terki olarak sırasıyla isim ve sıfattan oluşmakta olup "arası ayrılmış harfler" demektir. "Sûre başlangıçları" anlamında fevâtihu's-suver ve "hece harfleri" anlamında hecâ ismiyle de anılan el-hurûfu'l-mukatta'a, Kur'ân-ı Kerîm'deki müteşâbih âyetler kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bir görüşe göre el-hurûfu'l-mukatta'anın manasını yalnız yüce Allah bilebilir. Bu yüzden tevil edilemez. Diğer bir görüşe göre ise el-hurûfu'l-mukatta'a tevil edilebilir. el-Hurûfu'l-mukatta'anın i'câzu'l-Kur'ân'ın tehadî âyetlerinin bir parçası olduğunu savunan alimler de vardır. Söz konusu alimlere göre bu harflerle Araplara "Sizin kullandığınız harfler işte bunlardır. Biz, bu harfleri kullanıyoruz. Siz de bu harfleri kullanarak bu Kur'ân'ın bir benzerini getirin!" denerek meydan okunmuş olmaktadır.¹⁰³ İncelenen eserde el-hurûfu'l-mukatta'a ile ilgili açıklama yukarıda zikrettiğimiz son görüş doğrultusunda Bakara Sûresi 2/1. âyetteki "Bu harfler ve sûre başlarındaki diğer el-hurûfu'l-mukatta'a'da Kur'ân'ın i'câzına işaret vardır. Bunlarla müşriklere karşı bir meydan okuma vardır ki müşrikler buna karşılık verememişlerdir. Bu harfler Arap dilinin kendisinden oluştuğu harflerden ibarettir. Müşriklerin insanların en fasih konuşanları olmasına rağmen Kur'ân'ın bir benzerini getirmekten aciz kalmaları, Kur'ân'ın Allah tarafından vahyedildiğine delalet etmektedir." ifadeleriyle yapılmaktadır.¹⁰⁴ Bakara Sûresinin dışındaki el-hurûfu'l-mukatta'a bulunan sûrelerde ise eserde gözetilen ilkeler çerçevesinde seleften aktarılan bir nakil varsa onun etrafında bir bilgi verilmesi beklenirken el-hurûfu'l-mukatta'a bulunan bütün sûrelerde konuyla ilgili gerekli açıklamanın Bakara Sûresinin girişinde verildiği belirtilmekle yetinilmekte ve bunun dışında herhangi bir açıklama yapılmamaktadır.¹⁰⁵

3.5. Müşkilü'l-Kur'ân

Sözlükte شکل kelimesi, "benzer" anlamına gelmektedir. Aynı kelimenin إفعال bâbındaki hali olan işkâl ise "karışık" demektir.¹⁰⁶ Nisâ Sûresi 4/82. âyette yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de tenâkuz bulunmadığını bildirmektedir. Ancak her ne kadar âyetler arasında herhangi bir tenâkuz bulunmasa da Kur'ân-ı Kerîm'in her âyetine vâkıf olmayan kimseler ilk bakışta âyetler arasında bazı zıtlıklar olduğu vehmine kapılabilmektedir. İşte bu konu müşkilü'l-Kur'ân kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfi'î es-Suyûtî, *el-itkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (b.y.: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-âmme li'l-kitâb, 1974), 4/136-137.

¹⁰¹ Muhammed Ali Sâbûnî, *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (İstanbul: İsmailâğa Yayınevi, 2021), 18.

¹⁰² Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 42.

¹⁰³ es-Suyûtî, *el-itkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/24-33.

¹⁰⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 42.

¹⁰⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 2.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 11/356-357.

¹⁰⁷ es-Suyûtî, *el-itkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/88.

Esere göre, iki âyet arasında var olduğu vehmedilen işkâl, âyetlerdeki manaların cemedilmesi sûretiyle giderilebilmektedir. Örneğin gözlerin Allah'ı idrak edemeyeceğinden bahseden En'âm Sûresi 6/103. âyette yapılan açıklamada kıyamet gününde bir kısım yüzlerin Rabb'lerine bakacağından bahseden Kıyâmet Sûresi 75/22-23. âyetlerindeki anlama işaret edilerek her ne kadar ahirette Allah'a bakacak olsa da gözlerin O'nu ihata edemeyeceği, kuşatıcı bir şekilde göremeyeceği ifade edilmektedir.¹⁰⁸ Eserde iki âyet arasındaki işkâli gidermek için zaman zaman da tevil metodu kullanılmaktadır. Örneğin yüce Allah'a hiçbir bilginin gizli kalmayacağını bildiren Âl-i İmrân Sûresi 3/5. âyet ile sabredecek ve cihat edeceklerin bilgisine ulaşmak için insanların imtihan edildiklerini bildiren Muhammed Sûresi 47/31 âyet arasındaki tenâkuz vehmini gidermek için Muhammed Sûresindeki âyet, "Allah'ın ezeli ilminde bildiğinin ortaya çıkması" şeklinde tevil edilmektedir.¹⁰⁹ Eserde her iki türden işkâl giderme metodunda da müşkil âyetlerin hangisi olduğu bilgisine yer verilmemektedir.

3.6. İ'câzu'l-Kur'ân

İ'câzu'l-Kur'ân, insanların Kur'ân'ın mislini getirmekten aciz kalmasını ifade eder.¹¹⁰ Kur'ân-ı Kerim'in kendisinin bir benzerinin getirilemeyeceği noktasındaki meydan okuması ve bu hususta gelen tehdî âyetleri, Kur'ân'ın i'câzının ilanı mesabesindedir. İ'câzu'l-Kur'ân'ın kaç yönü olduğuna dair farklı görüşler serdedilmiştir. İ'câzı, Kur'ân'ın beyan metodu ve içerdiği bilgilerle ilgili olmak üzere iki kısımda ele alanlar olduğu gibi¹¹¹ konuyu Arapların alışmış olduğundan farklı eşsiz nazmı, Arapların üsluplarının hepsinden farklı olan ilginç üslubu, vahiy olmaksızın bilinemeyecek gaybî bilgileri haber vermesi, doğruluğu kesin olan ilmî bilgilerle çelişik olmaması gibi farklı argümanlarla çoğaltarak on kısma kadar ele alanlar vardır.¹¹²

*et-Tefsîru'l-müeyesser'*de el-hurûfu'l-mukatta'alar ile ilgili yapılan açıklamada Kur'ân'ın i'câzına dikkat çekilmektedir.¹¹³ İ'câz kelimesinin müennes ism-i fâili olan mu'cize kelimesi de "aciz bırakan" anlamına gelmektedir. Mu'cize, hissî ve aklî mu'cize olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir. Örneğin Hz. İsa'nın ölüyü diriltmesi, Hz. Mûsâ'nın âsâsı ile denizi ikiye yarması birer hissî mucizedir.

"İslâm âlimleri, Hz. Muhammed'e verilen en büyük mucizenin Kur'ân-ı Kerim olduğu hususunda fikir birliği içindedir, ancak ona hissî mucizelerin verildiğini de kabul ederler. Kur'ân'da yoruma açık birkaç tanesi dışında Resûlullah'a nisbet edilen hissî mucizelerin hiçbiri tevâtür yoluyla sabit olmamıştır. Bu rivâyetlerin hidâyet mucizesinden ziyade İslâm'ı benimsemiş kimseler için itminan verici nitelik taşıdığını söylemek daha isabetli görünmektedir."¹¹⁴

Eserde Kur'ân'ın i'câzına dikkat çekilmekle birlikte Kamer Sûresindeki "Vakit yaklaştı ve ay yarıldı."¹¹⁵ âyetinin tefsirinde, mucize isteyen inkârcılara karşı böylesi bir mucize

¹⁰⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 141.

¹⁰⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 510.

¹¹⁰ Sâbûnî, *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 288.

¹¹¹ Muhammed Ebû Zehra, *el-Mu'cizetu'l-kübra, el-Kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-fikri'l-'Arabiyy, t.y.), 92.

¹¹² Sâbûnî, *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 239.

¹¹³ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 2.

¹¹⁴ Halil İbrahim Bulut, "Mucize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/349.

¹¹⁵ el-Kamer 54/1.

gösterildiği belirtilerek diğer peygamberlere verildiği gibi Hz. Peygamber'e de hissi mu'cizeler verildiğinin kabul edildiği görülmektedir.¹¹⁶

3.7. İcâzu'l-Kur'ân

İcâz kastedilen şeyi en az ibare ile özlü bir şekilde ifade etmektir. Arap belâğatının meânî ilminin çeşitlerinden birisi olan icâz, icâz-ı kasr ve icâz-ı hazif olarak iki kısımda değerlendirilmektedir. Az sözle çok mana ifade edilmesine icâz-ı kasr, uzun bir sözün unsurlarından bazısının zikredilmemesine ise icâz-ı hazf denilmektedir.¹¹⁷ Arap belâğatının en zirvesinde yer alan Kur'ân-ı Kerîm'de de icâz çeşitlerinden birçok örnek yer almaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'deki icâz-ı kasr ile ifade edilen âyetlerdeki anlamlara dair fikir vermesi için tefsir eserlerinde ilgili âyetlerin açıklamaları yapılmaktadır. İncelenmekte olan eserde de icâz-ı kasrın kullanıldığı âyetlerin açıklaması yapılırken sadece kelimelerin anlamları verilmemiş, az sözle anlatılmak istenen çok şeyin neler olabileceğine işaret edilmiştir. Örneğin Bakara Sûresi 2/179. âyetin metninde yalnızca "kısasta hayat olduğu" ifade edilirken yapılan açıklamada kısas hükmünün kanunlaşmasında ve uygulanmasında güvenli bir hayat olduğundan bahsedilerek âyetin çok daha fazla manayı ifade ettiği belirtilmiştir.¹¹⁸

Bütün insanlığa hitap eden Kur'ân-ı Kerîm'deki icâz-ı hazf üslûbundaki mahzûfların takdirini her seviyedeki muhatap aynı derecede yapamayacağı için, tefsir eserlerinde bu mahzûfların zikredildiği görülmektedir. Kezâ *et-Tefsîru'l-müeyesser*'de de Kur'ân-ı Kerîm'deki mahzûf (zikredilmemiş) olan ifadelerin zikredildiği müşahede edilmektedir. Örneğin Yûsuf Sûresi 12/45. âyette Yûsuf Peygamber'in hapishane arkadaşının rüya tevilini onlara haber vermek için kendisinin gönderilmesini istediği belirtilmekte ancak nereye gönderilmek istediği yer almamaktadır. Bir sonraki âyet ise cümleyi birisinin söylediği belirtilmeksizin doğrudan Yûsuf Peygamber'e hitaben başlamaktadır. Yani Yûsuf Peygamber'in hapishane arkadaşının gönderilmek istediği yere ulaşmasından, Yûsuf Peygamber'e hitap eden kişinin kim olduğundan bahsedilmemektedir. Eserde âyetin açıklamasında kullanılan "Adam, Yûsuf'a ulaşınca ona 'Ey Yûsuf!' dedi." ifadesiyle bu hazifler (zikredilmemiş olan) ifadeler söze dökülmektedir.¹¹⁹ Ancak her ne kadar bu âyette mahzûflar takdir edilse de icâz-ı hazfin yer aldığı her âyette mahzûfların takdiri yapılmamaktadır.

3.8. Mübhemâtu'l-Kur'ân

Kur'ân'da zikredilen kime veya neye delalet ettiği belirsiz olduğu kabul edilen ism-i işaretler, ism-i mevsuller, zamirler, cins isimler, belirsiz zaman ve mekân zarfları ile belirsiz miktar bildiren kelimeler gibi anlamında kapalılık bulunan ifadeler mübhemâtu'l-Kur'ân konusunu oluşturur.¹²⁰

Kur'ân'da geçen mübhemlerin çeşitleri vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

¹¹⁶ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 528.

¹¹⁷ es-Suyûtî, *el-itkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/179-181.

¹¹⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 27.

¹¹⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 241.

¹²⁰ Mesut Okumuş, "Mubhemâtu'l-Kur'ân", *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 386.

et-Tefsîru'l-Müyesser Adlı Eserin 'Ulûmu'l-Kur'ân Açısından İncelenmesi

1- Bir konumda yapılan açıklama ile iktifa edilip başka bir konumda ayrıntıya girilmesi. Örneğin “Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna.”¹²¹ âyetinde kendilerine nimet verildiği bildirilen kimselerin kimler olduğunun “Kim Allah’a ve Peygamber’e itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!”¹²² âyetinde açıklanması böyledir. Tahlil edilmekte olan eserde de aynı âyet açıklanırken ibhâmı giderici olarak diğer âyette sayılanlar zikredilmektedir.¹²³

2- Meşhur olması sebebiyle bilinebilmesi. “İbrahim’le, Rabb’i hususunda tartışanı görmedin mi?”¹²⁴ âyetinde tartışan kişinin Nemrut olduğunun bilinmesi buna örnektir. Ancak tahlil edilmekte olan eserde bu mübhemin ibhâmının giderilmeden olduğu gibi bırakıldığı görülmektedir.¹²⁵

3- Noksan bir şekilde vasfederek tahkir etmek. “Asıl soyu gelmeyecek olan sana nefret duyardır.”¹²⁶ âyetinde olduğu gibi.

4- Kimin olduğunun belirli olmasında çok fayda bulunmaması.¹²⁷

İncelenmekte olan eserde mübhem olan çoğu ifadede âyetin anlaşılmasına katkı sağlayacaksa yapılan açıklamalar ile ibhâmın ortadan kaldırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin Bakara Sûresi 2/253. âyetin metninde vasıflarından bahsedilmekte olan peygamberlerin kimler olduğunun belirtilmesi ile ibhâm da ortadan kaldırılmaktadır.¹²⁸

3.9. Hitâbu'l-Kur'ân

Hitap, “خ-ط-ب” harflerinden oluşmakta ve sözlükte “kişilerin birbirine söz yöneltmesi”¹²⁹ anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm de Allah’ın (c.c.) insana hitabıdır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm’de çeşitli zaman ve mekanlardan bahsedilirken farklı kişilere ve nesnelere yönelik hitaplara da yer verilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm’deki hitapların alimlerce değişik sayılarda olduğu belirtilmiştir. Örneğin Zerkeşi konuyu otuz üç¹³⁰, Suyûti otuz dört başlıkta ele almıştır. Bazı kimselerin hitabı yalnız Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yahut yalnız Peygamber dışındakilere ya da ikisine birden hitap olmak üzere üç başlık altında çeşitlendirilerek ele aldığı belirtilmektedir.¹³¹

Kur'ân-ı Kerîm’de muhataplara yönelik hitaplar kimi zaman hitap edilen belirli kişiden başkasını da kapsarken kimi zaman hitap edilenlerden bir kısmını kapsamaktadır. Dolayısıyla hitap edilen kişiden farklı muhatap kitlesi hedef alınabilmektedir. Bu şekildeki hitap çeşitleri; genele yöneltilen aynı zamanda genelin kastedildiği hitap, belirli kişi ya da gruba yöneltilen aynı zamanda onlara has olan hitap, belirli kişi ya da gruba yöneltilen

¹²¹ el-Fâtiha 1/7.

¹²² En-Nisâ 4/69.

¹²³ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 1.

¹²⁴ el-Bakara 2/258.

¹²⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 43.

¹²⁶ el-Kevser 108/3.

¹²⁷ Ebû Abdillâh Bedru'd-dîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır Zerkeşi, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl (Beyrût: Dâru'l-ma'rife, 1957), 158-160.

¹²⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 42.

¹²⁹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1998), 1/255.

¹³⁰ Zerkeşi, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/252.

¹³¹ es-Suyûti, *el-itkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/115-116.

ancak genelin kastedildiği hitap ve genele yöneltilen ancak belirli kişi ya da grubun kastedildiği hitap olmak üzere dört başlıkta incelenebilir.¹³²

Tahlil edilmekte olan eserin mukaddimesinde aynı konuya işaretle özellikle Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hitap eden birçok âyetin sonunda her ne kadar hitap Hz. Peygamber'e (s.a.s.) olsa da onunla ümmetin kastedildiği belirtilmektedir.¹³³ Ayrıca diğer hitaplarla kimlerin kastedildiğine dair açıklamaların yapıldığı da görülmektedir. Yine eserde Kur'ân-ı Kerim'deki Hz. Peygamber'e yönelik hitapların siyâk-sibâk dikkate alınarak ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) görevlerine göre, farklı anlamları ifade ettiğinin vurgulandığı da müşahede edilmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yönelik hitap; hitabın yer aldığı âyetin siyâkı, müşriklerin İslâm'a davet edilmesi ya da onlarla mücadele, Ehl-i Kitâb'ın bulunduğu durumun açıklanması ya da genel İslam tebliği hususlarında ise "أيها الرسول" "Ey Resûl" ifadesi ile açıklanmaktadır.¹³⁴ Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitap edilen âyetlerin siyâkında müminlere hitap ve şer'î bir hükmün açıklanması durumları var ise "أيها النبي" "Ey Nebî" ifadesi ile açıklanmaktadır. *et-Tefsîru'l-müyesser*'de, asıl metninde Muhammed kelimesi açıkça zikredilmeyen on bir âyetteki Hz. Peygamber'e yönelik hitap, "يا محمد" "Ey Muhammed" şeklinde geçmektedir.¹³⁵

3.10. el-Muhkem ve'l-Müteşâbih

'Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde bu konunun yer almasının sebebi Âl-i İmrân Sûresi 3/7. âyette belirtilen müteşâbihtir ki o da "lafzından manası anlaşılabilen" demektir ve iki kısımdır. Birincisi muhkem âyetlere bakıldığında anlaşılabilen müteşâbih, ikincisi ise hakiki manasını bilme imkânı olmayan müteşâbihtir.¹³⁶ Âyet metnindeki وما يعلم تأويله و harfinin isti'nafiye için olduğu kabul edildiğinde, tevilini yalnızca Allah'ın bileceği âyetlerin müteşâbih olarak vasıflandırıldığı söylenebilir. Bu yoruma göre âyetin sonraki cümlesinde ise ilimde derinleşenlerin tavrından bahsedilmektedir. Ancak والراسخون و harfi, harf-i atıf olarak kabul edilirse, tevilini Allah'ın ve ilimde derinleşenlerin anlayacağı âyetler müteşâbih olarak vasıflanmış olmaktadır.¹³⁷ İncelenmekte olan eserde bu âyet ile ilgili yapılan açıklamada müteşâbihin manasının muhkemlere başvurularak anlaşılabilceği ifade edilmektedir.¹³⁸

Eserde müteşâbih bir âyetin açıklanmasına dair örnek olarak Hicr Sûresi 15/18. âyet zikredilebilir. Âyette gaybdan haber çalmaya çalışan şeytanların peşlerine takılacak ateşten bahsedilmektedir. Gaybî hususu içeren bu müteşâbih âyetin açıklanmasında âyet metninde olmayan "şeytanın çaldığı bilgileri başkalarına aktarabileceği" bilgisine yer verilmektedir. Ayrıca eserin kaynakları arasında sayılabilen İbn Kesîr tefsirinde de

¹³² Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/217-220.

¹³³ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, k.

¹³⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, y.

¹³⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, k.

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/505.

¹³⁷ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yûsuf Ali Bedîvî (Beyrût: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1998), 1/237-238.

¹³⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-müyesser*, 50.

konuyla ilgili Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh* eserinden aynı manayı teyit eden bir rivâyet aktarılmaktadır.¹³⁹

Ancak incelenmekte olan eserde Âl-i İmrân Sûresi 7. âyetin açıklamasında müteşâbih yalnızca Allah'ın bilebileceği aktarıldıktan sonra müteşâbihlerin manalarının muhkem âyetlere arz edilerek tespit edilebileceği ifade edilmektedir. Her ne kadar bu şekilde belirtilmiş olsa da üst paragrafta verilen örnekte görüleceği üzere müteşâbih bir âyetin manası muhkem âyete dayandırılarak değil de mesnedi belirtilmese de hadis rivâyetine dayalı olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla ifade ile uygulama arasında bir çelişki görülmektedir.

Şu da var ki, insanların anlaması için gönderilen bir kitaptaki müteşâbih âyetleri o dinin Peygamberinin bilmemesi de mümkün değildir. Beyan görevi olan Hz. Peygamber, ashabına müteşâbih âyetlerin tevili elbette öğretecektir. Sonuç olarak, müteşâbih âyetlerin Peygamber tarafından açıklanması elbette garip karşılanamaz. Kaldı ki eserde bağlı kalınacağı ifade edilen selef itikadında, sahih olarak Hz. Peygamberden (s.a.s.) aktarılan mütevatir olmayan rivâyetlere de iman etmek ve müteşâbihin tevili Allah'ın ve Resûlü'nün gösterdiği gibi yapmak gerekmektedir.¹⁴⁰ Ayrıca müteşâbih kavramına getirilen tanımlardan birisi tercih edildikten sonra, hangi âyetlerin bu tanımın çerçevesine girdiğinin tespitinin de göreceli olabileceği unutulmamalıdır. Nitekim, hiçbir müfessirin, "Bu âyet müteşâbihtir, bunu ancak Allah bilir." diyerek âyet için yorum yapmaktan çekindiği görülmemiştir. Hatta müfessirler, hurûf-ı mukataaya varıncaya kadar her âyeti, her cümleyi, her kelimeyi ve her harfi tefsir etmişlerdir.¹⁴¹

3.11. Aksâmu'l-Kur'ân

Kasem kelimesi sözlükte "yemin" anlamına gelmektedir ve *حلف* kelimesinin eş anlamlısıdır.¹⁴² Kasem kelimesinin çoğulu aksâmdır. Aksâmu'l-Kur'ân tabirinden kastedilen ise Kur'ân-ı Kerîm'deki yemin ifadeleridir. İnsanların Allah'tan başkasına yemin etmesi mümkün değildir. Çünkü Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "إذا حلف فإدأ حلف" "Sizden birisi yemin ettiğinde, yalnız Allah'a yemin etsin ya da sussun!"¹⁴³ Yüce Allah da Kur'ân'da kendi ismine yedi âyette yemin etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın (c.c.) kendi ismi dışında yarattıklarına da yemin ettiği görülmektedir. Yaratılmışlara yemin edilmesi ile ilgili yapılan yorumlardan bazıları şunlardır:

1- Yemin edilen mahlukların başında mahzuf bir "رب" kelimesi vardır.

2- Araplar, yemin edilen bu şeylere değer verirler ve onlar üzerine yemin ederlerdi, Kur'ân da onların bildiği şekilde indi.

¹³⁹ Buhârî, *El-câmiu'l-müsenedu's-sahîh*, "Tefsîr" 15 (No.4701).

¹⁴⁰ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *Lum'atu'l-i'tikâdi'l-hâdi ilâ sebili'r-raşâd*, thk. Muhammed b. Sâlih 'Useymîn (Riyad: Mektebetu edvâi's-selef, 1995), 31-33.

¹⁴¹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2007), 66-67.

¹⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 12/481.

¹⁴³ İbn Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 8/117 (No.4523).

3- Yeminler, yemin eden kişinin büyük gördüğü şeye yapılır.¹⁴⁴

Tahlil edilmekte olan eserde âyetlerdeki kasemlerin açıklamaları esnasında aksâmu'l-Kur'ân'a dair bilgiler verildiği görülmektedir. Ayrıca kasem kullanılan âyetlerde yeminlerin kullanılmasının sebep ve hikmetine dair açıklamalar yapılmaktadır. Örneğin Hicr Sûresi 15/72. âyetteki Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatı üzerine edilen yeminin açıklamasında yüce Allah'ın yaratılmışlar üzerine yemin etmesinin mümkün olduğu, insanların ise yüce Allah'tan başkası üzerine yemin edemeyeceği, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatı üzerine edilen yeminin onu şerefliendirmek amacını taşıdığı belirtilmektedir.¹⁴⁵ Ancak eserde âyetlerde geçen her yeminde açıklama yapılmadığını belirtmek gerekir. Örneğin Meryem Sûresi 19/68. âyette "Rabb'ine yemin olsun ki!" şeklinde tercüme edilebilen yemin ifadesinin açıklamasında âyetteki ibare aynen tekrar edilmekte ilave herhangi bir bilgi verilmemektedir.

3.12. Kısasu'l-Kur'ân

Kısasu'l-Kur'ân; geçmiş ümmetlerin durumları, önceki Peygamberler, geçmişte vuku bulmuş olaylar, milletler tarihi, ülke ve şehirler ile ilgili Kur'ân'da haber verilen bilgiler gibi konuları ihtiva etmektedir.¹⁴⁶ Yüce Allah'ın güzel isimlerinden birisi Hakîm'dir. Hakîm ismi, hüküm ve hikmet sahibi manasına gelmektedir. Hakîm olan yüce Allah'ın bir şeyi yapması da yaratması da hepsi bir hikmet iledir. Allah Teâlâ'nın, kullarına Kur'ân kıssalarını anlatmasının da elbette sebepleri ve hikmetleri vardır. Tahlil edilen eserde de Kur'ân kıssalarının muhataplara hangi mesajı verdiği ve günümüz insanının kıssalardan hissesinin ne olduğu kısaca özelinde ifade edilmektedir. Örneğin Hz. Dâvûd'a hükümlerlik verildiğinden ve hükmederken uyması gereken kurallardan bahsedilen Sâd Sûresi 38/26. âyetin açıklamasında bu kıssanın yöneticilere hükmederken nasıl davranmaları gerektiğine dair bir tavsiye olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁷

3.13. el-Mantûk ve'l-Mefhûm

Mantûk, lafzın söylendiği yerde delâlet ettiği şeydir. Yani sözcüklerden oluşan kelimadan doğrudan anlaşılmanadır. Mantûkundan yani söylenenden başkasına ihtimali olmayan lafızlar "nass" ismini alır. Mantûkundan yani söylenenden başka bir mananın ihtimal dahilinde olduğu ancak tercih edilmediği lafız da "zâhir" ismini alır. Bir delil sebebiyle mantûk yani söylenenin haricindeki muhtemel olan bir manaya hamledilen lafız ise "müevvel" ismini alır.¹⁴⁸ Lafzın söylenen anlamından başka söylenmeyen anlamı ifade etmesi ise "mefhûm" ismini almaktadır. Mefhûmun iki kısmı vardır. Birincisi, hükmünün sözcük anlamına muvafık olduğu çeşididir. Bu da iki çeşittir. Şayet söylenmeyen anlam daha evleviyetle kastediliyorsa "fahve'l-hitâb" ismini alır. Eğer söylenmeyen anlam ile söylenen anlam aynı seviyede birbirine uyumluysa "lahne'l-hitâb" ismini alır.¹⁴⁹

İncelenmekte olan eserde yüce Allah'ın kelamının tefsiri yapılırken mantûk ve mefhûmlarının açıklamalara ne denli yansıtıldığına dair İsrâ Sûresi 17/23. âyet örnek olarak verilebilir. Âyette anne ve babaya karşı "öf" denmemesinden bahsedilirken eserde yapılan açıklamada mantûkî mananın yanında mefhûmî mananın göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. Buna göre anne babaya karşı "öf" demenin yasaklanmasının

¹⁴⁴ es-Suyûtî, *el-itkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 4/54-55.

¹⁴⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 266.

¹⁴⁶ Kattân, *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 317.

¹⁴⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 454.

¹⁴⁸ es-Suyûtî, *el-itkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/104.

¹⁴⁹ es-Suyûtî, *el-itkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/106.

mefhûm-ı muvafaka olarak anlamının “kırıcı söz ve davranışların en hafifi olan ‘öf bile deme” olarak tespit edildiği görülmektedir.¹⁵⁰

Eserde mefhûm-ı muhalefe kabilinden olan anlamların tercih edilmesi için her ne kadar onların neler olduğu belirtilmese de belirli kriterlerin göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. Zira âyetlerdeki lafızlardan mefhûm-ı muhalifinin zihinlere geldiği durumlarda, kriterlere uymayan mefhûm-ı muhalif mananın anlaşılması için gerekli açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin Nisa Sûresi 4/23. âyette kendisiyle evlenilmesi haram kılınan kadınlar içerisinde kişinin hanımının aynı ev içindeki kızından bahsedilmektedir. “Aynı ev içindeki kızlar” ifadesinin mefhûm-ı muhâlifi “farklı evde yaşayan kızlar”dır. Âyetin mefhûm-ı muhâlifi anlaşıldığı takdirde farklı evde yaşayan söz konusu kızlar ile evlenmekte sakınca olmayacağı sonucuna varılmaktadır. *et-Tefsîru'l-müeyesser*'de ise ilgili âyet “çoğunlukla sizin evinizde ve gözetiminizde yetişen” ifadesi ile açıklanmak sûretiyle “aynı evdeki” ifadesinin mefhûm-ı muhalifinin anlaşılmasının önüne geçilmek istenmektedir.¹⁵¹

3.14. el-Vücûh ve'n-Nezâir

el-Vücûh ve'n-nezâir kavramlarının birçok tanımı bulunmaktadır. Bunlardan yakın dönemde yaygınlık kazanan tanımı şöyledir: Kur'ân-ı Kerîm'deki birden çok manayı ifade eden eş sesli kelimelere vücûh, aynı manaya gelen farklı kelimelere yani Kur'ân-ı Kerîm'deki eş anlamlı kelimelere de nezâir denilmektedir.¹⁵² Son yapılan araştırmalarda bu ve diğer bazı tanımların vücûh ve nezâir kavramlarının dışında tutulması gerektiği, isabetli olan tanımın ise şu olduğu tespit edilmiştir: Bir kelimenin Kur'ân'da farklı yerlerdeki farklı manalarına vücûh, aynı kelimenin Kur'ân'ın farklı yerlerde tekrar eden anlamlarına da nezâir denir.¹⁵³ *et-Tefsîru'l-müeyesser*'de de nezâir kavramının aynı anlamda ele alındığı görülmektedir. Nitekim eserin mukaddimesinde, manası aynı olan lafzî nezâirlerin farklı konumlardaki anlamlarının, her bulunduğu konumda aynı ifadelerle tefsir edilmesine dikkat edildiği bildirilmekte ve “Sâbiîn, sûr” kelimeleri örnek gösterilmektedir.¹⁵⁴ Buna göre الصابئين kelimesi; birbirinin nezairi olan Bakara Sûresi 2/62,¹⁵⁵ Mâide Sûresi 5/69,¹⁵⁶ Hacc Sûresi 22/17¹⁵⁷ âyetlerin tefsirlerinde, “وهم قوم باقون” yani “Onlar, fıtratları üzere kalan, tabi oldukları sabit herhangi bir din olmayan bir kavimdir.” ifadesi ile açıklanmaktadır.

Yukarıdaki tanıma Nisâ Sûresi 25. âyette geçen “إحصان” kelimesinden türeyen kelimeler örnek verilebilir. Aynı âyette bu kelimenin farklı vecihleri yer almaktadır. Eserde yapılan izahlarda da aynı vecihlerin kabul edildiği ve ondan dolayı kelimelere ayrı anlamlar verildiği görülmektedir. Buna göre âyette geçen ilk “محصات” kelimesi “hür mümin kadınlar”, ikinci “محصات” kelimesi “haramdan sakınan iffetli kadınlar”, “فإذا أحصن”

¹⁵⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 284.

¹⁵¹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 81.

¹⁵² Zerkeşi, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/102.

¹⁵³ Ali Rıza Gül vd., *Tefsîr Usulü*, ed. Ali Rıza Gül -Ali Karataş (İstanbul: Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., 2019), 62-63.

¹⁵⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, y.

¹⁵⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 10.

¹⁵⁶ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 119.

¹⁵⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 334.

ifadesinde “evli kadınlar” vecihlerindedir.¹⁵⁸ “İffetli kadınlar” anlamının nezâiri ise Nûr Sûresi 24/4 ve 23. âyetlerde geçmektedir.¹⁵⁹

3.15. Tenâsubu'l-Âyât ve's-Süver

Yüce Allah tarafından gönderilen Kur'ân-ı Kerim'in tek başına dahi anlamlar barındıran haruf-ı mukatta gibi her harfinden her kelimesine ve her cümlesine, her âyetinden her sûresine kadar bir bütünlük arz etmesi, insicam ve münâsebet içinde olması, her şeye kâdir olan Allah için elbette mümkündür. Bu bağlantıları keşfetmek, Kur'ân-ı Kerim muhataplarına düşmektedir. Dolayısıyla âyet ve sûrelerin birbiriyle bağlantısı ictihâdî bir meseledir. Âyetler ve sûreler arasındaki münasebet ilk defa Bağdat'ta İbn Ziyâd en-Nîsâbü'rî (ö. 324/936) tarafından ifade edilmiş, daha sonra bu yöndeki fikirler taraftar toplamaya ve Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ı ile tefsirlerde görülmeye başlanmıştır.¹⁶⁰

İncelenmekte olan esere göre tefsir edilen âyet, Zilzâl Sûresi 99/7-8. âyetlerde olduğu gibi öncesi ile irtibatlı ise bu irtibatın dikkate alınacağı belirtilmektedir.¹⁶¹ Ayrıca her âyetin tefsirinin ayrı ayrı yapılacağı prensip olarak benimsenmekle birlikte âyetlerin mana irtibatının olması durumunda iki ya da daha çok âyetin manasının birlikte verileceği bildirilmektedir.¹⁶² Eserde âyetlerin tenâsubu ile ilgili mukaddimede zikredilen bilgiler doğrultusunda her ne kadar tefsir metni içerisinde tenâsubun varlığı belirtilmese de aralarında münâsebât bulunan âyetlerin irtibatlandırıldığı görülmektedir. Yine eserde aynı âyet içindeki tenâsubun varlığına da işaret edilmektedir. Örneğin Nûr Sûresi 24/33.

âyet metninde esmâ-i hüsnadan olan غفور ve رحيم isimlerinin kime tecelli edeceği belirtilmese de eserde yapılan açıklamada Allah'ın isimlerinin, âyetin baş tarafında bahsi geçen zinaya zorlanan kadınlara tecelli edeceği ifade edilmektedir. Eserde sûreler arasındaki tenâsub ile ilgili herhangi bir bilgi ya da ipucu verildiği tespit edilmemiştir.

Sonuç

Bu araştırmada Melik Fehd Mushaf-ı Şerif Basım-Yayım Kurumu tarafından hazırlanmış olan *et-Tefsîru'l-müeyesser* adlı eserin Kur'ân ilimlerini ne şekilde ve ne ölçüde ihtiva ettiği ele alınmıştır. Eserde tespit edilebilen Kur'ân ilimleri müstakil başlıklar altında değerlendirilmiştir. Klasik tefsirlerde görülmeye alışılmış bir üslupla, bir eserin telifinde dikkat edilecek kurallara ve takip edilecek metoda dair açıklama ile başlanılan *et-Tefsîru'l-müeyesser*'in yedi sayfalık mukaddimesindeki söz konusu bu açıklamalara genel itibarıyla riayet edildiği görülmektedir.

Araştırmaya konu olan eser; üslûbu, ayrıntılı dil bilimsel açıklamalar yapmaması, önemli görülen bazı rivayetleri içermesi ile birlikte birbirinden farklı hatta zıt sayılabilecek rivayetlerle dolu olmaması; ancak her bir Kur'ân ilmini göz önünde bulundurmamak sûretiyle ortaya çıkan sonucu satırlara dökmesi bakımından okuyucuya icmâlî bir tefsir olduğu izlenimini vermektedir. Terceme kelimesinin, “bir sözü aynı dilde beyan etmek” manası göz önünde bulundurulduğunda eser, tefsîrî bir tercüme olarak da görülebilir. Adının “kolaylaştırılmış (kolay anlaşılır)” anlamındaki sıfatı da eserin bu kategorilerde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

¹⁵⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 85.

¹⁵⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, 352.

¹⁶⁰ Mehmet Faik Yılmaz, “Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/568.

¹⁶¹ Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, k.

¹⁶² Heyet, *et-Tefsîru'l-müeyesser*, ç.

et-Tefsîru'l-Müyesser Adlı Eserin 'Ulûmu'l-Kur'ân Açısından İncelenmesi

Yabancı dillere tercüme edilebilir temel bir metin oluşturma hedefi ile hazırlanan eserin aynı kurum bünyesinde hazırlanmış Türkçe tercümesi bulunmamaktadır. Ancak eser Türkiye'de bulunan bir yayınevi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Yapılan tercümeden Arapça asıl metnin tercüme edilmesi esnasında mütercime yorum hakkı tanıyan bir üslupla yazıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim asıl metinde zamirler kullanılması, cümle öğelerinin her birinin zikredilmemesi ve çevirmenin bunları takdir etmesi vb. sebeplerle her çeviri yapanın tercümesinde farklılıklar ortaya çıkabilecektir. Bu noktada çalışmanın söz konusu hedefine ulaşamadığı söylenebilir. Ancak yabancı dillere tercüme edilebilir ortak bir metnin ortaya konmasından kasıt, belirli bir inanç sistemi penceresinden Kur'ân'ın anlaşılması ve bu anlamları bütün dünyaya aktaracak bir metni ortaya koymak ise, tercümanın takdirine ve yoruma açık bırakılan alanlar metnin asıl mefhumunu bozmayacaktır.

Mukaddimede belirtildiği üzere eserin ortaya konmasındaki ana gaye, tefsir tarihinde selef-i sâlihîn metodunun terk edilmesi neticesinde ortaya çıkan sapkınlıkların ortadan kalkması için sahih, doğru ve sağlam olarak görülen selef-i sâlihînin Kur'ân'ı anlama metodunu benimsemektir. Amelde Hanbelî mezhebinin, itikadda genel olarak Ehl-i Sünnetin ortak değerlerinin temsil edildiği eserde özellikle yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının yorumlanmasında mezhepsel farklılığın ortaya çıktığı söylenebilir. Allah'ın sıfatlarının yorumlanmadan olduğu gibi kabul edildiği eserin, farklı itikadi sistemlerde teşbihçi ve tecsimci bir anlayış olarak görülmesi ve esere karşı mesafe konmasına sebep olacağı beklenebilir.

Eseri kaleme alan kurum, derin ilmî izahlarla sözü uzatmadan Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını ve yüce Allah'ın insanlara hitabının gayesini ortaya koymak üzere bir çalışma yapmıştır. Eserin ilmî bir heyet tarafından hazırlanmış olması, tek kişinin gözünden yüce Kitab'ı anlamlandırma çabasının topluma aktarılmasından daha değerli görülebilir. İlmî donanıma sahip kişilerden oluşmuş bir heyetin her bir üyesinin kendine özgü farklı bakış açılarıyla aynı konu etrafında bir araya gelmesi neticesinde hem toptancı bakış açısı sebebiyle gözden kaçabilecek noktaların bir üye tarafından fark edilebilmesi mümkün olabilecektir hem de genel geçer sayılabilecek şekilde toplumun büyük kesimince kabul görebilecek bir eserin ortaya konması mümkün olacaktır. *et-Tefsîru'l-müyesser* de söz konusu özellikleri taşıyan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in meâl ya da tefsiri ile ilgili yapılacak olan çalışmaların bireysel değil bu eserdeki gibi bir heyet tarafından yapılması isabetli olacaktır.

Hız çağı olarak isimlendirilen günümüzde Kur'ân muhataplarının ilk bakışta anlamakta zorlanacağı manaların kısa bir açıklamasının yapıldığı eserlerin bu üslubu pratik bir yöntem olması hasebiyle faydalıdır. Türkçe hazırlanan açıklamalı meâl formatı da aynı tür içerisinde değerlendirilebilir. Telifinde tercüme edilebilir temel bir metin ortaya koyma amacının bulunması eserin hedef kitlesinin farklı coğrafyalardaki değişik mezhep grupları olduğunu göstermektedir. Hal böyle olunca aynı coğrafyadaki aynı mezhep mensuplarının dahi kaynaklarına müracaat etme ihtiyacı duyduğu bir metnin kaynaklarına diğer mezhep mensuplarınca daha fazla ihtiyaç hissedileceği aşikardır. Dolayısıyla bu tür çalışmalarda görüşlerin iktibas edildiği kaynakların zikredilmesinin ayrıntılı bilgi sahibi olmak isteyen okuyucuya daha çok katkı sağlayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Ali Rıza Gül vd. *Tefsir Usulü*. ed. Ali Rıza Gül - Ali Karataş. 1 Cilt. İstanbul: Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., 1. Basım, 2019.
- Aygün, Abdullah. "Tefsirlerin Rivâyet ve Dirâyet Ayrımının Sorunları". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (01 Aralık 2015), 140-160.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *el-Câmi'u'l-muşannef fi beyâni şu'abi'l-îmân*. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd li'n-neşri ve't-tevzi', 1. Basım, 2003.
- Buhârî, 'Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed 'Alâuddîn. *Keşfu'l-esrâr şerhu usûli'l-bezdevi*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, t.y.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil Ebû Abdillâh. *El-câmiu'l-müsnedu's-sahihu'l-muhtesar min umûri Resûlillah sallallahu aleyhi ve sellem min sünenihî ve eyyâmihî*. thk. Muhammed b. Zühreir b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. b.y.: Dâru tavki'n-necât, 1. Basım, 2001.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mûcize". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/348-351. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Cârim, Ali - Emin, Mustafa. *el-Belâgatü'l-vâdiha fi'l-beyân ve'l-me'âni ve'l-bedî'*. thk. Kâsım Muhammed en-Nürî. 1 Cilt. Dimeşk: Mektebetu dâri'l-fecr, 1. Basım, 2014.
- Çelik, İsmail. "Mecmat'üs-sarf". *Binâu'l-ef'âl*. İstanbul: Şifa Yayınevi ve Matbaacılık, 2012.
- Dakr, Abdulğaniyy. *Mu'cemu'l-kavâ'idü'l-'arabiyye fi'n-nahv ve't-tasrif*. 1 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 2. Basım, 1993.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. 1 Cilt. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 20. Basım, 2012.
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/300-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Mu'cizetü'l-kübra, el-Kur'an*. Kâhire: Dâru'l-fikri'l-'Arabiyy, t.y.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat Ticaret A.Ş.. 15. Basım. 2015.
- Firuzâbâdi, Ebû't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-muhtâf*. thk. Mektebetu tahkiki't-turâş fi müesseseti'r-risâle. 1 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle li't-tabâ'ati ve-neşri ve't-tevzi'i, 8. Basım, 2005.
- Heyet. *et-Tefsiru'l-müyesser*. 1 Cilt. Medine: Melik Fehd li tabâ'ati'l-mushafi'ş-şerîf, 7. Basım, 2019. <https://epub.qurancomplex.gov.sa/issues/books/TafseerMuyassar/#>
- Heyet. *Tefsiru'l-Muyesser Kur'an-ı Kerim Meâl Tefsiri*. çev. Mustafa Öztürk. 2 Cilt. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 1. Basım, 2016.
- Hulvânî, Muhammed Hayr. *el-Vâdih fi 'ilmi's-sarf*. 1 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-me'mûn li't-turâs, 4. Basım, 1987.
- 'İtr, Nureddîn. *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerim*. Dimeşk: Matba'atu's-sabâh, 6. Basım, 1996.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsne'dü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnâvut. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2008.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'id b. Hazm el-Endelûsî. *El-ihkâm fi usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fâki'l-cedide, t.y.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşki eş-Şâfiî. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsu'd-dîn. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 1419.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *Lum'atu'l-i'tikâdi'l-hâdi ilâ sebîli'r-raşâd*. thk. Muhammed b. Sâlih 'Useymîn. 1 Cilt. Riyad: Mektebetu edvâi's-selef, 3. Basım, 1995.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l kütübî'l-ilmîyye, 2. Basım, 2007.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru sadr, 3. Basım, 1414.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed el-Harrânî. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahmân b. Muhammed İbn Kasım. 33 Cilt. Medine: Mücemme'u'l-melik Fehd li tabâ'ati Mushafi'ş-şerîf, 1995.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed el-Harrânî. *Mukaddime fi usûl't-tefsir*. Beyrût: Daru mektebeti'l-hayât, 1980.
- Kâfiyecî, Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Hanefî. *Kitâbu't-taysir fi kavâidi 'ilmi't-tafsir*. çev. İsmail Cerrahoğlu. 1 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 1989.
- Kârî, Ebû'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Minehu'r-ravzi'l-ezher fi şerhi'l-Fıkhi'l-ekber*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, 1. Basım, 1998.
- Kattân, Mennâ b. Halil. *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'an*. b.y.: Mektebetu'l-me'ârif li'n-neşri ve't-tevzi', 2000.

et-Tefsîru'l-Müeyesser Adlı Eserin 'Ulûmu'l-Kur'ân Açısından İncelenmesi

- Kelvezânî, Mahfûz b. Ahmed b. Hasan el-Hanbelî Ebû'l-Hattâ. *Et-Temhid fî usûli'l-fıkh*. thk. Müfid Muhammed Ebû 'Umşe - Muhammed b. Ali İbn İbrâhîm. 4 Cilt. Mekke: Merkezu'l-bahsi'l-'ilmî ve ihyâi't-turâsi'l-İslâmî - Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1. Basım, 1985.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*. thk. Yûsuf Ali Bedâvî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1. Basım, 1998.
- Okumuş, Mesut. "Mubhemâtu'l-Kur'ân". *Tefsir El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. 386-389. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2014. <http://www.grafikeryayin.com/tr/tefsir/sayfa/96.aspx>
- Ömerî, Ahmed Cemal. *Dirâsât fî't-tefsîri'l-mevdû'i li'l-kasasi'l-Kur'âni*. Kâhire: Mektebetu'l-khancî, 1. Basım, 1986.
- Özervarlı, M. Sait. "Selefiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2009
- Öztürk, Mustafa. "Meâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/205-207. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 1 Cilt. İstanbul: İsmailâğa Yayınevi, 2. Basım, 2021.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfi'î es-. *el-itkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-âmme li'l-kitâb, 1974.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-mülî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetu'r-risâle, 1. Basım, 2000.
- Tayyâr, Müsâid b. Süleyman b. Nâsır. *et-Tefsîru'l-lügavi li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 1 Cilt. b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, 1. Basım, 2011.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevra b. Mûsâ b. Dahhâk. *el-Câmiu'l-kebir*. thk. Beşşâr 'Avâd. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998.
- Üzüm, İlyas. "Şîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/116-120. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yılmaz, Mehmet Faik. "Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/568-570. Ankara: TDV Yayınları, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/munasebatul-ayat-ves-suver>
- Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetu vehbe, t.y.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed. *Esâsu'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Süd. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1998.
- Zencânî, Mahmud b. Ahmed b. Mahmud Ebû'l-Menâkıb Şihâbuddîn. *Tahrîcu'l-furû' 'âle'l-usûl*. thk. Muhammed Edîb Sâlih. 1 Cilt. Beyrût: Müessesetu'r-risâle, 2. Basım, 1978.
- Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedru'd-dîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-ma'rife, 1957.
- Zühaylî, Muhammed Mustafa. *el-Vecîz fî usûli'l-fıkhil-İslâmî*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-hayr li't-tabâ 'a ve'n-neşr ve't-tevzî', 2. Basım, 2006.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilu'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'Arabiyy, 1995.